

U završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje

311

U probuju sremskog fronta

Poslije reorganizacije i dužeg boravka iza linije fronta van neposrednog dodira s neprijateljem, 1. proleterska divizija, po naređenju štaba 1. armije JA,¹ u noći između 17. i 18. marta na položaju od Dunava do šume Cerje, između Novak - Bapske i Lovaša smijenila 5. udarnu diviziju koja je povučena u sela Ljuba, Erdevik i Kukujevci radi reorganizacije, obuke i dovršetka druge linije armijske odbrane. U vezi s tim, 13. proleterska brigada, 17. marta oko podne krenula je iz Erdevika i maršujući preko Ljube uveče stigla u Novak - Bapsku. Oko 22. sata ona je smijenila 1. brigadu 5. udarne divizije na položaju Babin dol - Zobišta - Srednji potez - kota 141 - Banovina - šuma Cerje (500 m istočno od Trunićevoga salaša). Sjeverno od nje od Babina dola do Dunava položaj je posjela 1. proleterska brigada, dok su se na položaju južno od nje nalazile jedinice 11. divizije. Iza brigade u selu Novak - Bapska nalazila se 3. krajiška proleterska brigada kao divizijska rezerva, dok je Italijanska brigada posjela desnu obalu Dunava u rejonu Sarengrada.²

Trinaesta proleterska brigada posjela je položaj sa tri bataljona u prvoj liniji. Na desnom krilu nalazio se 3. proleterski bataljon, u sredini 2. proleterski bataljon i na lijevom krilu 1. proleterski bataljon. Ostali dijelovi brigade smjestili su se u selu Novak - Bapska. U toku smjene komande četa 1. brigade 5. udarne divizije detaljno su upoznale komande četa 13. proleterske brigade sa položajem koji su do tada držale njihove čete, kao i sa protezanjem neprijateljevog položaja, minskim poljima ispred njega i sa pravcima na kojima je neprijatelj vršio ispade. Na isti način izvršena je smjena i između štabova bataljona i štabova brigada, s tim što su štabovi brigada sačinili i pisani dokument sa skicom o smjeni koji su potpisali komandanti, politički komesari i načelnici štabova.

Nasuprot položaju 13. proleterske brigade, gotovo paralelno s njim, na udaljenju od 150 do 600 metara od Trunićevog salaša do kote 136, protezao se neprijateljev položaj - dio opšteg položaja neprijatelja u Sremu fortifikacijski solidno pripremljenog za odbranu sa neprekidnim rovovima, skloništima, bunkerima, saobraćajnicama i minskim poljima. Slučaj je htio daje u tome vremenu došlo i do izvjesne promjene u rasporedu neprijateljskih jedinica u Sremu. Naime, u vremenu između 18. i 20. marta Nijemci su povukli sa sremskog fronta 117. lovačku diviziju koja je držala položaj od Mohova na Dunavu do željezničke pruge

1 Zbornik, tom I, knj. 18, str. 404-405: Naređenje štaba 1. armije NOVJ od 15. III 1945. štabovima potčinjenih jedinica.

2 Zbornik, tom I, knj. 18, str. 407^08: Izvještaj štaba 1. proleterske divizije od 18. III 1945. štabu 1. armije.

između Sida i Tovarnika. Njene položaje od Dunava do Trunićeva salaša preuzela je 963. tvrđavska brigada »Kloc« (»Klotz«), jačine pet bataljona. Ona je stavljena pod komandu njemačke 41. tvrđavske divizije, koja se nalazila na desnom krilu neprijateljevog fronta u Sremu i koja je takođe preuzela dio fronta 117. lovačke divizije istočno i sjeveroistočno od Tovarnika do Trunićevog salaša. Štab 13. proleterske brigade nije raspolagao podacima o detaljnijem rasporedu neprijatelja.

U tom vremenu situacija na jugoslovenskom ratištu povoljno se razvijala za jedinice Jugoslovenske armije. Njena 4. armija 20. marta krenula je u proboj neprijateljevog fronta u Lici, čime je počela završna ofanziva Jugoslovenske armije za konačno oslobođenje zemlje, a pripreme za oslobođenje Sarajeva i za proboj neprijateljevih frontova u Sremu i na Dravi bile su u toku.

Odmah po posjedanju položaja 13. proleterska brigada pristupila je njegovom poboljšanju u taktičkom i fortifikacijskom pogledu. Na pojedinim pogodnijim mjestima iskopani su novi rovovi bliže neprijatelju i povezani saobraćajnicama sa ranijim. Radi poboljšanja sistema vatre izgrađena su i nova mitraljeska gnijezda, a usavršena su skloništa za borce i drugi fortifikacijski objekti. Poboljšan je i sistem osmatranja izgradnjom novih osmatračnica, pa i osmatračnice za štab brigade. Na pravcima vjerovatnih i uočenih ispada neprijatelja postavljena su i minska polja. Značajna pažnja poklonjena je i maskiranju položaja.

Pored radova na utvrđivanju i uređenju položaja povremeno su vršena i nasilna izviđanja, prije svega dijelovima izviđačke čete, pa i dijelovima bataljona radi prikupljanja podataka o neprijatelju, razvijanja ofanzivnog duha, uznemiravanja i iznurivanja neprijatelja. Inženjerska četa pored postavljanja i održavanja vlastitih minskih polja i izgradnje komplikovanih fortifikacijskih objekata radila je na otkrivanju i razminiranju neprijateljevih minskih polja, a pravila je i prolaze u njima. Artiljerci, minobacačije i mitraljesci povremeno su tukli neprijateljeve položaje, prije svega uočene osmatračnice, mitraljeska gnijezda i druge ciljeve radi njihovog uništavanja i nanošenja gubitaka neprijatelju. Ni neprijatelj nije bio pasivan, povremeno vršio je ispade manjim dijelovima prema položajima brigade, a tukao ih je i artiljerijom i minobacačima. U svim tim sukobima, bilo da su poticali od neprijatelja ili od brigade, ona je imala i gubitaka. Tako je u vremenu od 17. marta do 1. aprila poginulo 8, ranjeno 47 i nestao 1 borac.³ O svemu onome što je uočeno kod neprijatelja i što je rađeno u brigadi štab je svakog dana izvještavao štab 1. proleterske divizije.

Jedinice i borci brzo su se privikli uslovima rovovskog rata. Raniju obuku u ratničkoj vještini sada su praktično dopunjavali u osmatranju, gađanju, izradi raznih fortifikacijskih objekata i drugog. Praktični ispit s uspjehom su polagali artiljerci, inženjerci, izviđači i drugi specijalisti rodova i službi. I politički rad bio je prilagođen uslovima rovovskog rata. Borci i starješine redovno su obavještavani o svim događajima u zemlji i svijetu putem usmenih razgovora i preko štampe koja je stizala u rovove. Sastanci partijskih ćelija, bataljonskih biroa i organizacija SKOJ-a održavani su gotovo redovno i na njima su razmatrana sva pitanja u vezi sa zadacima brigade radi njihovog što boljeg izvršavanja. Problema sa ishranom nije bilo. Hrana je tri puta na dan doturana borcima na položaj. Teškoća je bilo u vezi sa održavanjem lične higijene zbog pomanjkanja sudova za dovoz većih količina vode za umivanje na položaj, kao i zbog nemogućnosti parenja odijela u partizanskim buradima radi razušivanja, zbog držanja položaja. Moral i fizička izdržljivost boraca i jedinica bili su na visini, tako da su jedva čekali da iz rovova krenu u ofanzivu.

Na pogodan način u brigadi je u duhu ratnih uslova obilježena Svjetska omladinska nedjelja od 21. do 28. marta. Na inicijativu skojevske organizacije 14. marta brigada je pozvala sve brigade 1. proleterske divizije na udarničko takmičenje u radu svih brigadnih radionica i održavanju higijene i pobijedila ispred

³ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 41-3/2: Bojna relacija br. 5. štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 17. III do 1. IV 1945. godine.

Referent saniteta 4. bataljona 13. proleterske Vera Vunetić i bolničarka Rada Prodanović ukazuju pomoć ranjenom borcu 13. proleterske na položaju, sremski front, aprila 1945. (Iz knjige: »Tri godine borbe 13. proleterske«)

313

3. krajiške i 1. proleterske brigade. Takmičenje se odvijalo i između jedinica unutar brigade. Takmičili su se: u uređenju položaja za odbranu, savlađivanju obuke, rukovanju i održavanju oružja, disciplini i drugom. Posebno značajni rezultati postignuti su u pogledu brzine rukovanja i održavanja oružja. Najbolji bili su: Božidar Vagić koji je za 27 sekundi uspijevao da rastavi i sastavi puškomitraljez, dok je taj isti posao, ali zavezanih očiju, obavljao Borivoje Milosavljević za svega 55 sekundi; Milan Milanović je za 8 sekundi rastavio i sastavio automat (šmajser), a vezanih očiju za 13 sekundi; Dušan Ranković mogao je da rastavi i sastavi mitraljez »maksim« za 58 sekundi. Među minobacačlijama najbolje je bilo 1. odjeljenje 3. proleterskog bataljona u sastavu Živoje Vasiljević, Jožef Padreka, Sergeje Trišić i Miodrag Petrović koje je uspjevalo da za 55 sekundi postavi minobacač na vatreni položaj i pripremi ga za dejstvo. Najčistiju pušku imala je Milanka Stanojević iz čete za vezu. Svjetskoj omladinskoj nedjelji bio je posvećen i broj 15 brigadnog lista »XIII proleterska«.

Krajem marta i početkom aprila 1945, 1. armija JA vršila je posljednje pripreme za proboj neprijateljevog utvrđenog fronta u Sremu. Štab armije, u duhu direktive Generalštaba JA za otpočinjanje odlučne ofanzive za konačno oslobođenje zemlje, izradio je operacijski plan kojim je bilo predviđeno da nanošenjem glavnog udara sa 1. proleterskom i 21. divizijom i 2. tenkovskom brigadom u prvom i 48. divizijom u drugom ešelonu na dijelu fronta od Dunava do kote 141. širine oko 6 kilometara, i pomoćnog sa 42. i 22. divizijom na dijelu fronta južno od kote 141, probije neprijateljevu odbranu u Sremu i što prije izbije na liniju Vukovar - Vinkovci. Sremsku utvrđenu zonu trebalo je da izmanevariše Bosutska operativna grupa divizija (6. ili divizija i 1. konjička brigada), napadajući kroz Bosutske šume opštim pravcem Morović - Vrbanja - Otok, dok je Južna operativna grupa divizija (2, 5. i 17. divizija) imala zadatak da po oslobođenju Bijeljine i Brčkog forsira Savu, poveže se s Bosutskom operativnom grupom di-

vizija kod Županje, a zatim da energično nastupa prema Vinkovcima, spoji se sa snagama 3. armije, koje su napadale sa sjevera preko Drave, i zajedno s njima odsječe neprijateljeve snage u Sremu. Nakon toga trebalo je da 1. armija energično nastupi širokim frontom kroz Slavoniju ka Zagrebu.

Prema naređenju štaba 1. armije od 3. aprila, 4. aprila krenula je u napad Bosutska operativna grupa divizija, dok su 1. proleterska i 21. divizija rano ujutro 5. aprila sa po jednim ojačanim bataljonom preduzele nasilna izviđanja radi sticanja što tačnijeg uvida u jačinu i raspored neprijatelja i uklinjanja u njegov prednji kraj odbrane na pravcu predstojećeg napada.⁴

Za nasilno izviđanje štab 1. proleterske divizije angažovao je jedan ojačani bataljon 3. krajiške proleterske brigade iz rezerve. On je u toku noći stigao na položaj 2. proleterskog bataljona 13. proleterske brigade i poslije artiljerijske pripreme 5. aprila u 5 sati krenuo u napad prema Sabuerovom salašu, jugozapadno od kote 141. U pripremi napada ovog bataljona i njegovoj podršci angažovane su baterije topova 76 mm i minobacačka četa 120 mm 13. proleterske brigade, a radi obezbjeđenja bokova bataljona u napadu angažovana su i dva voda, po jedan iz 2. i 3. proleterskog bataljona. Istovremeno, cijela brigada vršila je vatreni pritisak na neprijatelja iz streljačkog naoružanja. Svi borci su se nalazili na položaju, a komande četa, štabovi bataljona i štab brigade na osmatračnicama i budno pratili tok nasilnog izviđanja kako bi tačno ustanovili jačinu i raspored neprijateljevih snaga, spremni da u slučaju povoljnog razvoja situacije prošire uspjeh pomenutog bataljona.

Napad bataljona 3. krajiške proleterske brigade dočekali su snažnom i organizovanom vatrom dijelovi njemačke 963. tvrđavske brigade. Istovremeno bataljon je naišao i na minska polja, tako da ni u ponovljenom napadu nije uspio da upadne u neprijateljeve rovove. Bio je prikovan za zemlju, prisiljen da se ukopa i da ispred položaja neprijatelja ostane čitav dan zato što bi pri povlačenju danju znatno povećao i onako osjetne gubitke. Tek kad je pao mrak povukao se u sastav brigade. U ovom nasilnom izviđanju i dijelovi 13. proleterske brigade pretrpjeli su gubitke od 5 poginulih i 26 ranjenih boraca.⁵ Iako se nije uspjelo ukliniti u prednji kraj neprijateljeve odbrane, nasilno izviđanje pokazalo je da se neprijatelj dobro utvrdio i da će se uporno braniti. Na sektoru 13. proleterske brigade uočeno je i otkriveno više vatrene položaja mitraljeza, kao i rejonu iz kojih je neprijatelj tukao artiljerijom i minobacačima.

Narednih dana dok su divizije Bosutske operativne grupe prodirale kroz Bosutske šume i vodile borbu za Strošince, Soljane, Drenovce i Vrbanju, dotle su ostale jedinice 1. armije JA u Sremu užurbano vršile posljednje pripreme za prelazak u ofanzivu. Pravljeni su prolazi kroz neprijateljeva minska polja, kopane približnice ka neprijateljevim položajima, pojačana izviđačka aktivnost, održavani razni sastanci i drugo, a vršeno je i pomjeranje jedinica radi njihovog dovođenja na pravce napada. Sve te i druge pripreme vršila je i 13. proleterska brigada. U toku 7. aprila ona je uhvatila jednog njemačkog vojnika od koga je doznala da pripada 3. bataljonu 440. puka 41. tvrđavske divizije i da se štabovi njegovog bataljona i puka nalaze u Lovašu, da je selo dobro utvrđeno i da se u njemu nalaze još dvije baterije topova i nekoliko tenkova.

Noću između 7. i 8. aprila, po naređenju štaba 1. proleterske divizije, 3. krajiška proleterska brigada na položaju sa svojim 2. bataljonom smijenila je 3. proleterski bataljon 13. proleterske brigade, koji je povučen u brigadnu rezervu i postavljen iza 1. proleterskog bataljona u šumi Kalile, jugoistočno od kote 141. Istovremeno su radi skraćenja položaja, 1. i 2. proleterski bataljon rokirani malo ulijevo i po jednu četu izvukli s položaja u bataljonske rezerve. Te noći 1. proleterski bataljon otpočeo je da kopa tri približnice prema neprijateljevom položaju u rejonu Sebaurovog salaša i to dvije južno a jednu sjeverno od njega. Na

⁴ Zbornik, tom I, knj. 1, str. 121-125: Zapovijest štaba 1. armije od 3. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

⁵ Arhiv VII.k. 728, br. reg. 21-1/2: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 5. IV 1945. štabu 1. proleterske divizije.

tom pravcu angažovana je i inženjerska (naziva se i minerska) četa radi uklanjanja mina.⁶

Narednog dana, 8. aprila, na frontu nastavljena je izviđačka aktivnost i kovanje približnica prema neprijateljevom položaju uz povremenu mitraljesku, minobacačku i artiljerijsku vatru od koje su poginula 2 i ranjeno 6 boraca. U štabu 3. proleterskog bataljona komandant i politički komesar brigade i njihovi zamjenici održali su sastanak s komandantima i političkim komesarima sva tri bataljona na kome su ih upoznali s predstojećom ofanzivom u Sremu, njenim značajem i potrebom dosljednog izvršenja svih zadataka. Nakon ovog sastanka komandant i politički komesar 3. proleterskog bataljona održali su sastanak s komandama četa i upoznali ih s narednim zadacima. Slijedećeg dana komandant bataljona održao je sastanak i s komandirima vodova i desetarima i upoznao ih s narednim zadacima.

Pripremajući jedinice za prelazak u ofanzivu u Sremu, štab 1. armije JA 8. aprila izdao je avizo zapovijest potčinjenim jedinicama, kojom je, pored ostalog, naredio 21. diviziji da u toku noći između 9. i 10. aprila smijeni 13. proletersku brigadu i da za proboj neprijateljevog fronta na svom pravcu napada angažuje jednu brigadu u prvom ešelonu. Prvoj proleterskoj diviziji naredio je da za proboj neprijateljevog položaja sjeverno od 21. divizije na odsjeku od bezimenog salaša, sjeverozapadno od kote 141 (isključno), pa za jedan kilometar sjeverno angažuje takođe jednu brigadu u prvom ešelonu. Za podršku napada 21. i 1. diviziji određene po jedan tenkovski bataljon 2. tenkovske brigade, dok su artiljerijske jedinice dobile zadatak da korekturu vatre na pravcu glavnog udara izvrše u toku 10. aprila.⁷

Kako je bilo i naredeno u određeno vrijeme, 4. brigada 21. divizije smijenila je na položaju 13. proletersku brigadu. Nakon toga se ova još u toku noći prebacila u Bapsku. Baterija topova i čete minobacača i protivtenkovskih pušaka stavljene su na raspolaganje 3. krajiškoj proleterskoj brigadi radi podrške u toku proboja fronta. Poslije kraćeg odmora jedinice 13. proleterske brigade do kraja toga i narednog dana vršile su posljednje pripreme za učešće u probou sremskog fronta. Čišćeno je oružje i dotjerivana u ispravnost ostala oprema, jedinice su popunjene municijom, održani su sastanci sa komandirima četa i vodova, kao i sa desetarima i borcima, zatim su održani sastanci partijskih ćelija i aktiva SKOJ-a na kojima su izvršene vojne i političke pripreme za prelazak u ofanzivu. Uveče 10. aprila, štab brigade je po naređenju štaba divizije uputio 3. proleterski bataljon na položaj između Babina dola i Zobišta prema koti 136 koji je i ranije držao. To je u stvari bio spoj između 1. proleterske i 3. krajiške proleterske brigade. Njegovim dovođenjem na položaj omogućeno je 3. krajiškoj brigadi da smanji front napada.

Desetog aprila u 5 sati štab 1. armije JA izdao je zapovijest potčinjenim jedinicama za proboj sremskog fronta, a zatim da u snažnom naletu ovladaju Vukovarom i Vinkovcima. Zapoviješću bili su određeni zadaci divizijama i drugim jedinicama za dva dana. Artiljerijska priprema trebalo je da počne 12. aprila u 4 sata i 45 minuta, a juriš pješadije i tenkova u 5 sati. Prva proleterska divizija dobila je zadatak da na odsjeku između Kneblovog salaša i kote 141 sa jednom brigadom u prvom ešelonu, uz podršku artiljerije, probije neprijateljevu odbranu, a zatim uvođenjem brigade iz drugog ešelona i uz podršku tenkova preduzme energično nastupanje na sjeverozapad, zauzme Sotin i Grabovo a u toku narednog dana Vukovar i Bršadin, da bi 14. aprila prodrla prema Borovu i Trpinji.⁸

Na osnovu armijske zapovijesti i drugih elemenata situacije, štab 1. proleterske divizije odlučio je da glavni udar izvrši sa 3. krajiškom u prvom i 13. proleterskom brigadom u drugom ešelonu, i uz podršku artiljerije i tenkova, probije

6 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 1-1/1: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 7. IV 1945. štabovima 1, 2. i 3. proleterskog bataljona.

7 Zbornik, tom I, knj. 1, str. 164-166.

8 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 174-184: Zapovijest štaba 1. proleterske divizije od 10. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

neprijateljevi! odbranu na određenom odsjeku, a zatim nastavi energično nadiranje pravcem Kneblav salaš - Brzovac - sjeverno od Lovaša - Kragino voće - Papugin salaš - Notin salaš - kota 110, odakle sa manjim snagama da napadne pustaru Grabovo a glavnim Sotin. Odmah po probodu prednjeg kraja neprijateljeve odbrane od strane 3. krajiške proleterske brigade trebalo je da desno od nje u napad krene 13. proleterska brigada pravcem: salaš F. Senca - kota 125 — Sveti Ilija - pustara Lipovac i sajuga napadne i zauzme Sotin u sadejstvu s 3. krajiškom proleterskom brigadom. Desno od nje pravcem Grubanovljeva salaš - Srednjak imala je da napada Italijanska brigada i da u zauzimanju Mohova i Opatovca sadejstvuje sa 1. proleterskom brigadom koja je dobila zadatak da napada uz desnu obalu Dunava od Šarengrada, zauzme Mohovo i u sadejstvu s 5. brigadom 21. divizije, koja je imala zadatak da iz Bačke izvrši desant preko Dunava u pozadinu neprijateljevog fronta između Sotina i Opatovca, zauzme Opatovac i produži nastupanje ka Sotinu. Ove i druge zadatke potčinjenim jedinicama štab divizije precizirao je zapoviješću koju je izdao 11. aprila.⁹

Toga dana je i štab 13. proleterske brigade napisao zapovijest, kojom je precizirao zadatke potčinjenim jedinicama. Plan je bio da 3. proleterski bataljon i dalje ostane na položaju, a da se 1. proleterski bataljon u toku noći postavi iza jurišnog položaja 3. krajiške proleterske brigade, dok je 2. proleterski bataljon imao da obrazuje brigadnu rezervu između Srednjeg poteza i Novak - Bapske kod krsta u rejonu kote 139. Odmah po probodu neprijateljeve prve linije odbrane od strane 3. krajiške proleterske brigade trebalo je da bataljoni 13. proleterske brigade krenu u napad na njenom desnom krilu i da energično nastupaju pravcem koji je odredio štab divizije. »S obzirom na vojničku i političku važnost ove operacije«, pisalo je na kraju zapovijesti štaba brigade, »zahtijevamo da se svi štabovi i komande do krajnjih granica založe za bezuslovno izvršavanje postavljene im zadatke. Sav rad u duhu ove zapovijesti smjelo i brzo izvoditi izvršavajući zadatke bez obzira na momentalnu situaciju kod susjeda... Smjelost i prodornost su osnova u ovoj operaciji pošto je ona u cjelini organizovana za brzo manevarsko odsjecanje neprijateljskih trupa na ovom frontu i uništavanje opkoljenih i ispresjecanih neprijateljskih grupa. Poslije prvog prodora pješadijske jedinice moraju brzim okretima često i trkom pratiti tenkove, kako bi se što prije razbila duboka neprijateljska pozadina.«¹⁰

Kako je bilo i naređeno 1. i 2. proleterski bataljon u toku noći između 11. i 12. aprila stigli su u određene rejone spremni da na znak krenu u napad zajedno s 3. proleterskim bataljonom koji se nalazio na položaju. Tačno u određeno vrijeme otpočela je artiljerijska i avio-priprema napada na čitavom frontu u Sremu. Artiljerija i minobacači 13. proleterske brigade tukli su neprijatelja ispred fronta napada 3. krajiške proleterske brigade. Nakon petnaestominutne pripreme iz hiljadu grla zaorio se sremskom ravnicom poklik »juriš!« i sve jedinice koje su se nalazile u prvim ešelonima krenule su nezadrživo najuriš. Za svega 10 minuta 3. krajiška brigada slomila je neprijateljevu odbranu na odsjeku između Kneblavog salaša i kote 141. Odmah iza toga kroz napravljeni otvor u neprijateljevoj odbrani krenula je u napad i 13. proleterska brigada sa 3. i 1. proleterskim bataljonom u prvom i 2. proleterskim bataljonom u drugom ešelonu. Snažan otpor neprijatelj joj je pružio kod salaša F. Senca ali je brzo savladan. Nakon toga su 3. i 1. proleterski bataljon nastavili da energično nadiru prema Sotinu uz slabiji otpor, ne obazirući se na raspršene grupe neprijatelja koje su ostajale iza njih, a koje je likvidirao 2. proleterski bataljon.

Sjećajući se tih borbi Rudolf Musi, načelnik štaba brigade tada pored ostalog, napisao je: »Put na pravcu našeg I bataljona u selu Sevcu (radi se o salašu F. Senca - prim. T.R.) zapriječio je neprijatelj. Oko 80 fašista u rovovima hoće da zaustavi bataljon kapetana Nikice. Kapetan Damjanović sa 40 svojih junaka

⁹ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 43-8/2.

¹⁰ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 2-1/1: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 11. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

vrši juriš na neprijatelja, upada u rovove, rve se sa fašistima, ali pada pogoden od neprijatelja u junačka prsa. Komesar bataljona kapetan Brežnjak, razjaren gubitkom svog druga, rafalima svoje strojnice ruši neprijatelje međa koje se zaletio i sveti smrt svoga druga. I on pada smrtno pogoden. Borba se bliži kraju. Rezultat borbe 40 mrtvih i 40 zarobljenih fašista, još uvijek nedovoljna plata za Nikicu i Brežnjaka. Produžavamo put za Sotin. Iz kupova slame, iz grmlja izvlačimo od straha izbezumljene fašiste. Jedna četa I bataljona napada Lovaš uz podršku tenkova. Neprijatelj se energično brani, ali uvidjevši da mu je otpor uzaludan bježi, ostavljajući za sobom sve oružje i materijal. Otpor neprijatelja sve je slabiji. Iza naše prve linije ostaje groblje fašističkih lješina. Ni broja im se ne zna«.¹¹

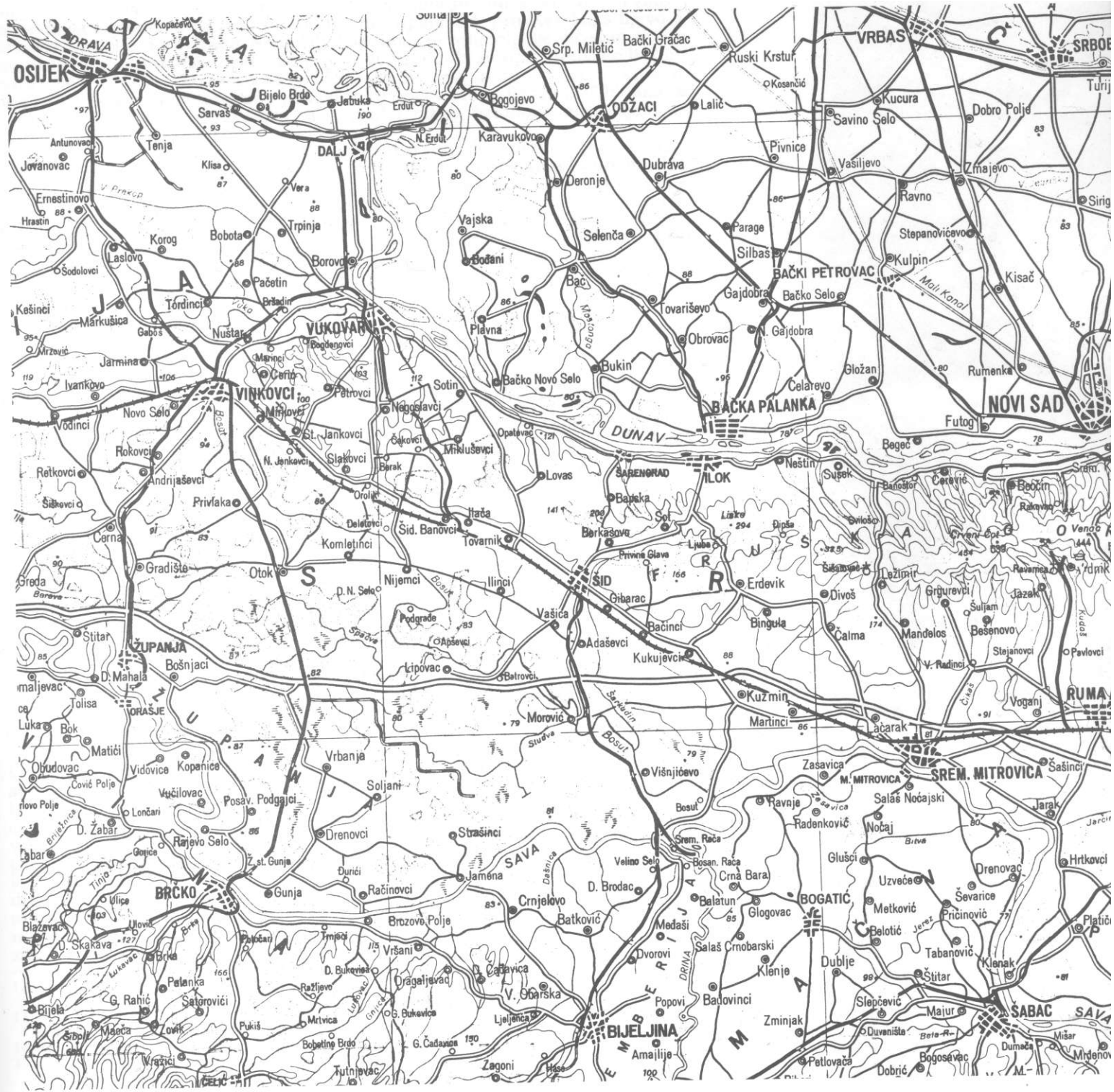

Juriš boraca u probiju sremskog fronta, 12. aprila 1945. (Iz zbirke Doma JNA u Zagrebu)

Poslije podne, održavajući vezu lijevo s 3. krajiškom a desno s 1. proleter-skom brigadom, 13. proleter-ska brigada izbila je s juga pred Sotin. Za napad na ovo mjesto, štab brigade je iz rezerve uveo i 2. proleter-ski bataljon, tako da je napadala s 1. proleter-skim bataljonom zapadno a 2. i 3. proleter-skim bataljonom istočno od ceste Tovarnik - Sotin, dok je sa zapada napadala 3. krajiška proleter-ska brigada. Međutim, neprijatelj je pružio vrlo slab otpor i brzo se povukao prema Vukovaru tako da su brigade oko 13 sati oslobodile Sotin.

Po zauzimanju Sotina, a pošto su prethodno zauzeti Mohovo, Opatovac i Lovaš, 1. proleter-ska divizija usmjerila je dejstva prema Vukovaru. Goneći neprijatelj u zahvatu ceste od Sotina prema Vukovaru, 13. proleter-ska brigada sa 1. proleter-skim bataljonom izbila je do pustare Jakobovac. Iza njega kretali su se 2. i 3. proleter-ski bataljon i ostali dijelovi brigade. Iz tog rejonu, prema usmenom

¹¹ Rudolf Musi, Odlučujući probij fronta kod Bapske, Tri godine borbe Trinaeste proleter-ske, str. 237-238.

naređenju komandanta divizije, brigada je krenula prema Vukovaru sa zadatkom da ga napadne s juga. Desno od nje nastupala je 1. proleterska, a lijevo 3. krajiška proleterska brigada. Napad ovin jedinica neprijatelj nije sačekao, već se sat prije njihovog nailaska povuKao na sjever, tako da su one predveče bez otpora ušle u Vukovar. Trinaesta i 1. proleterska brigada prenoćile su u Vukovaru, dok je 3. krajiška proleterska brigada u toku noći izbila u Bršadin. Tih dana za komandanta i političkog komesara 1. proleterskog bataljona postavljeni su Mate Mavrić i Ivan Lešer.

I na ostalim pravcima divizije 1. armije JA u toku 12. aprila probile su neprijateljev front u Sremu i nezadrživo se približavale Vinkovcima i Županji. Trinaesta proleterska brigada je u toku toga dana iz rejona zapadno oa Novak - Bapske pa do Vukovara poa borbom savladala razdaljinu oa oko 24 kilometra. Iz njenih redova poginulo je 56 i ranjeno 226 boraca. Zarobila je 250, ubila oko 800 i ranila nepoznat broj neprijateljskih vojnika, dok je zaplijenila 10 topova, 30 mitraljeza, 35 minobacača raznog kalibra, 4 radio-stranice i veće količine municije i razne opreme. Brigada je u potpunosti izvršila dobijeni zadatak, pri čemu su do punog izražaja došli borbenost i samoinicijativa boraca i starješina.¹²

Poslije zauzimanja Vukovara štab 1. armije JA orijentisao ie 1. proletersku diviziju na zapad, radi napada na Vinkovce sa zapada i sjevera kako bi u potpunosti izvršio »naredbu Generalštaba o razbijanju i uništenju neprijateljskih snaga na sremskom frontu« i uspostavljanja veze s jedinicama 3. armije JA koje su forsirale Dunav i Dravu i vodile borbe za Dalj i Osijek.¹³ Prema zapovijesti štaba 1. proleterske divizije od 13. aprila trebalo je da njene jedinice toga dana u 21 sat napadnu Vinkovce iz rejona Jarmina - Ostrovo - Nuštar. Trinaesta proleterska brigada dobila je zadatak da obrazuje divizijsku rezervu u Nuštaru i bude spremna za uvođenje u napad u toku noći ili za dalji prodor na zapad.¹⁴

Pored ostalih priprema radi toga počelo je i pomjeranje jedinica. Štab 13. proleterske brigade uputio je ujutro iz Vukovara 2. proleterski bataljon u Trpinju i Bobotu u kojoj je likvidirao neprijateljevu posadu jačine voda, dok je 3. proleterski bataljon pomjeren u Lužac, oko 2 kilometra sjeverozapadno od Vukovara, a zatim prema fabrici obuće »Bata« (danas Složena organizacija udruženog rada »Borovo«). I dok se 1. proleterska divizija pripremala za napad na Vinkovce njih su 13. aprila u 17,30 sati napadom s juga i istoka oslobodili dijelovi 21. i 48. divizije, a oko 22 sata 22. divizija je zauzela Županju. Zauzimanjem ova dva mjesta 1. armija JA je za svega dva dana uspješno završila sremsku operaciju.

Od Vukovara do Pleternice i Nove Kapele

Poslije oslobođenja Vinkovaca i Županje štab 1. armije JA odlučio je da 14. aprila sa jedinicama pređe u odlučno gonjenje razbijenih neprijateljevih snaga na zapad. Radi toga on je 13. aprila, pored ostalog, naredio 1. proleterskoj diviziji, koja se nalazila na njegovom desnom krilu, da se u toku noći između 13. i 14. aprila od Vukovara pomjeri u rejon Laslovo - Markušica i odatle ujutro sa dvije brigade preduzme nastupanje prema Osijeku radi uspostavljanja veze s jedinicama 3. armije JA, nakon čega je ove brigade trebalo usmjeriti pravcem Jovanovac - Široko Polje u rejon Gorjani - Đakovačka Satnica, sjeverno od Đakova, gdje se imala prikupiti čitava divizija. Za to vrijeme jedna njena brigada trebalo je da djeluje na pravcu Kešinci - Semeljci radi obezbjeđenja desnog boka 21. divizije. Ukoliko bi u međuvremenu štab divizije osjetio prisustvo jedinica 3. armije JA na sektoru Osijeka trebalo je da odmah nastupa pravo prema Gorjanima, sjeverno od Đakova, gdje je bila upućena 21. divizija, a ka Vrpolju 42. divizija.¹⁵

12 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 28-1/2: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 13. IV 1945. štabu 1. proleterske divizije.

13 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 307-309: Naređenje štaba 1. armije JA od 12. IV 1945. štabovima potčinjenih jedinica.

14 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 43-10/2.

15 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 317-319: Naređenje štaba 1. armije JA od 13. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

Iako je štab 1. armije JA pretpostavljao da su neprijateljske snage u Sremu u borbama tokom 12. i 13. aprila pretrpjele gubitke u ljudstvu od najmanje 70 odsto, one su bile samo djelomično razbijene. Njih je štab njemačkog 34. armijskog korpusa za specijalnu namjenu povukao na ranije pripremljenu odbrambenu liniju Gorjani - Đakovo - Strizivojna - Jaruge na kojoj je trebalo zadržati nastupanje 1. armije JA, dok se ne izvuku njemačke snage iz doline rijeke Bosne na sjever, iako su trupe Crvene armije još 13. aprila ušle u Beč, a dan ranije američke trupe prešle Elbu. Pored raznih neprijateljevih jedinica na frontu od Save do Drave na odsjeku Đakovačka Satnica - Gorjani nalazio se i 8. združ 3. ustaško-domobranske divizije, a na odsjeku Budrovci - Đakovo njemačka 22. divizija.

Borci 13. proleterske sprovode zarobljene njemačke vojnike. Bapska, položaj, 12. aprila 1945. (Iz albuma Rade Milanovića)

Na osnovu dobijenog naređenja, štab 1. proleterske divizije izdao je istog dana zapovijest kojom je u toku noći uputio 1. proletersku brigadu pravcem Bršadin - Tordinci - Korag - Palača u Laslovo sa zadatkom da odatle ujutro 14. aprila uputi dva bataljona pravcem Ernestinovo - Antunovac Tenjski, radi uspostavljanja veze i sadejstva s jedinicama 3. armije prema Osijeku. Treća krajiška proleterska brigada dobila je zadatak da, nastupajući pravcem Nuštar - Oštrovo - Gaboš izbije u Markušicu, a da se 13. proleterska i Italijanska brigada kao divizijska rezerva prikupe u Gabošu i Oštrovu, odnosno u Antinu. Ukoliko u toku pokreta u nekim selima naiđu na neprijatelja brigade su imale zadatak da ga što prije likvidiraju i nastave pokret određenim pravcem.¹⁶

Uveče 13. aprila, 13. proleterska brigada je prema dobijenom zadatku krenula sa 1. proleterskim bataljonom i prištapskim jedinicama iz Vukovara i 3. proleterskim bataljonom iz naselja Fabrike obuće »Bata« preko Bršadina za Ostrovo, a sa 2. proleterskim bataljonom iz Bobote preko Tordinaca i Antina za Gaboš. Pošto je ujutro 14. aprila 51. divizija 3. armije JA oslobodila Osijek i sa njom sjeverno od Antunovca Tenjskog 1. proleterska divizija uspostavila vezu, cijela 1. proleterska divizija usmjerena je prije podne toga dana prema Gorjanima i Đakovačkoj Satnici. Trinaesta proleterska brigada oko 9 sati upućena je iz rejonu Gaboš - Ostrovo preko Markušice, Mrzovića i Kešinaca u Semeljce gdje je stigla oko 15 sati. Poslije kraće pripreme ona je 1. proleterskim bataljonom preko Furkuševaca napala neprijatelja u Viškocima a sa 3. proleterskim bataljonom u Tomašancima i Gorjanskim Ivanovcima, dok je 2. proleterski bataljon

¹⁶ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 43-11/2.

nastupao iza 1. proleterskog bataljona. Iako je pružio žilav otpor, neprijatelj je u sva tri sela savladan do pada mraka i prisiljen da se povuče prema Đakovu i Đakovačkoj Satnici. Nakon toga energičnom akcijom dijelovi 1. i 3. proleterskog bataljona razbili su neprijatelja kod Kugler pustare i željezničke stanice čiji su ostaci pobjegli takođe prema Đakovu i Đakovačkoj Satnici.

Poslije kraće pripreme brigada je uz podršku 1. divizionu artiljerijske brigade 1. proleterske divizije, sa 1. i 3. proleterskim bataljonom u noći između 14. i 15. aprila u Đakovačkoj Satnici napala dijelove 8. zdruga 3. ustaško-domobranske divizije, koji su pružili slab otpor i u panici se povukli na zapad ostavivši iza sebe bateriju od 4 topa s municijom, 5 kamiona i znatne količine ratnog materijala. Te noći 2. proleterski bataljon od Kugler pustare upućen je prema Đakovu radi sadejstva sa jedinicama 21. divizije u napadu na ovaj grad. Međutim, kako nije bio angažovan u napadu bataljon se ujutro povukao prema Đakovačkoj Satnici i poslije kraćeg sukoba s neprijateljem u šumi Gaj posjeo položaj u rejonu kote 103 i Selca (trig. 118) radi obezbjeđenja glavnine brigade od Đakova.¹⁷ Za to vrijeme 1. proleterska brigada zauzela je Gorjane, 3. krajiška brigada, koja se kao divizijska rezerva kretala iza 13. proleterske, stigla je u Gorjanske Ivanovce, a Italijanska brigada u Široko Polje.

Pretpostavljajući daje neprijatelj razbijen i da neće moći da zadrži njegove snage na liniji Đakovo - Strizivojna - Jaruge, štab 1. armije JA odlučio je da 15. aprila nastavi njegovo gonjenje i u odlučnom naletu glavnim snagama zauzme Slavonski Brod a pomoćnim Pleternicu i Slavonsku Požegu. Zapoviješću izdatom 15. aprila on je naredio 1. proleterskoj diviziji, da toga dana u 5 sati krene sa prostorije Gorjani - Đakovačka Satnica opštim pravcem Gašinci - Kondrić - Levanjska Varoš i u rejonu Paka - Ruševo prenoći, a zatim slijedećeg dana nastavi pokret pravcem Djedina Rijeka - Buk - Pleternica, napadne i zauzme Slavonsku Požegu u toku 16. aprila. Istovremeno trebalo je da 21. divizija po zauzimanju Đakova izbije u rejon Pleternice, 42. divizija u rejon Kalenić - Biloč - Djedina Rijeka, dok su 48. 5. i 17. divizija dobile zadatak da 15. aprila, a najkasnije ujutro 16. aprila, napadnu i zauzmu Slavonski Brod, obezbijede se dijelom snaga od Bosanskog Broda i nastave gonjenje neprijatelja prema Novoj Gradiški. Šesta proleterska divizija dobila je zadatak da bude spremna za dejstvo prema razvoju situacije, a li. divizija da se odmori i sredi.¹⁸

Umjesto u 5 sati, 1. proleterska divizija tek oko 11 sati 15. aprila krenula je u određenom pravcu. A pošto 21. divizija nije uspjela da do tada zauzme Đakovo, 13. proleterska brigada dobila je zadatak od štaba 1. proleterske divizije da na liniji Đakovačka Satnica - Selce - Kondrić obezbijedi pokret glavnine divizije od Đakova, a kad prema Levanjskoj Varoši prođu svi njeni dijelovi krene za njima u ulozi divizijske zaštitnice.¹⁹ U stroju 13. proleterske brigade toga dana bilo je 2.345 boraca, među kojima je bila 41 žena (omladinke). Od ukupnog broja u intendanturi i komorama nalazio se 388 boraca, među njima 9 žena.²⁰

Pošto je izgubio Vinkovce i Županju njemački 34. armijski korpus za specijalnu namjenu uporno je nastojao da zadrži šire područje Slavanskog Broda dok se jedinice njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa, koje su u dolini rijeke Bosne vodile borbe s 2. armijom JA, ne prebace kod Broda na lijevu obalu Save, a zatim da s njima i drugim snagama obrazuje front na liniji Virovitica - Ilova - ušće Une u Savu. Neprijatelj je pokušao i da djelovima 8. zdruga 3. ustaško-domobranske divizije na liniji Caglin - Ruševo spriječi prodor 1. proleterske divizije u Požešku kotlinu. Da bi otklonio i eventualno odsjecanje Slavanskog Broda

17 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 43-1/2: Bojna relacija br. 7 štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 12. do 14. IV 1945. godine.

18 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 342-347: Zapovijest štaba 1. armije JA od 15. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

19 Arhiv VII, k. 225, br. reg. 6-7/2: Zapovijest štaba 1. proleterske divizije od 15. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

20 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 348-349: Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja 1. proleterske divizije na dan 15. IV 1945. godine.

od Nove-Gradiške preko Pleternice on je, čim je počeo prodor 1. proleterske divizije sjeverno od Đakova prema Slavonskoj Požegi, ubrzano utvrđivao rejon Pleternice, inače i od ranije dobro utvrđen, kako bi zatvorio prolaz iz Požeške kotline, između Dilja i Požeške gore, u dolinu Save zapadno od Slavanskog Broda.

Savlađujući slabiji otpor neprijatelja u pojedinim selima, 1. proleterska brigada uveče 15. aprila izbila je u Kneževac i u toku noći i slijedećeg dana zauzela Darkovac, Migalovce, Čaglin, Betkež, Kulu i Bjeliševac, a 3. krajiška proleterska brigada, zajedno s jednim bataljonom 1. proleterske, Ruševo, a zatim produžila prema Dječinoj Rijeci, dok je Italijanska brigada nastupala za 3. krajiškom. Trinaesta proleterska brigada je poslije podne 15. aprila sa 1. i 3. proleterskim bataljonom krenula od Đakovačke Satnice i preko Gašinaca izbila u Kondrić, dok je sa 2. proleterskim bataljonom napala neprijatelja u Selcu (5 km zapadno od Đakova) i zauzela ga. Tu na položaju, radi obezbjeđenja od Đakova, ovaj bataljon ostao je cijelu noć, a glavnina brigade je oko 4 sata krenula za divizijom u Paku gdje je oko podne u njen sastav stigao i 2. proleterski bataljon.

Smatrajući da je na liniji Bektež - Čaglin - Migalovci - Ruševo neprijatelj razbijen i da se u neredu povlači, štab 1. proleterske divizije 16. aprila naredio je: 1. proleterskoj brigadi da nastavi nastupanje preko Jakšića i sa sjevera napadne Slavonsku Požegu; 3. krajiškoj brigadi da napadne i razbije neprijatelja u rejonu Pleternice a zatim produži ka Slavonskoj Požegi, napadne je sa zapada i juga i u sadejstvu s 1. proleterskom brigadom zauzme; 13. proleterskoj brigadi da kao divizijska rezerva krene iz Pake i preko Ruševa, Kalenića i Pleternice izbije u Blacko, Viškovce i Sr. Selo, između Pleternice i Slavonske Požege, dok je Italijanska brigada trebalo da sa dijelom snaga južno od Pleternice zatvori pravce koji iz doline Save izvode ka Pleternici.²¹ Međutim, pokazalo se da štab divizije nije dobro procjenio situaciju i da su zadaci dati jedinicama bili nerealni. Naime, tek u noći između 16. i 17. aprila 21. i 6. divizija zauzele su Đakovo odakle su se borbe prenijele prema Slavanskom Brodu, radi toga neprijatelj će uporno braniti Pleternicu sve dok njegove snage ne budu prisiljene da napuste Slavonski Brod.

Na osnovu dobijenog zadatka štab 13. proleterske brigade izdao je 16. aprila zapovijest²² za pokret iz Pake i brigada je u 17 sati krenula određenim pravcem za Viškovce u marševskom poretku: 3. 1. i 2. proleterski bataljon, četa automatičara, inženjerska, protivavionska i protukojska četa, baterija topova 76 mm, štab brigade i pozadine. Kad je stigla u Ruševo, gdje se nalazio i štab divizije, iznenada su je šjuga preko Kraljčje brda (trig. 296) napali dijelovi njemačke 369. legionarske divizije. Istovremeno njeni dijelovi su od Slatnika napali i 3. krajišku proletersku brigadu između Djedine Rijeke i Ruševa. Angažovanjem 2. proleterskog bataljona i baterije topova 76 mm 13. proleterska brzo je odbila napad neprijatelja ali je 3. krajiškoj proleterskoj brigadi bilo potrebno više vremena da to uradi. Morala je da se razvije za borbu i da pređe u protivnapad, što je poremetilo plan daljih dejstava.

Pošto je 3. krajiškoj proleterskoj brigadi trebalo dosta vremena da se prikupe i krene određenim pravcem, njen zadatak je po naređenju štaba divizije preuzela 13. proleterska brigada. Ona je iz Ruševa krenula prema Pleternici i oko 22 sata je njen 2. proleterski bataljon kao prethodnica rastjerao neprijatelja u Djedinoj Rijeci,²³ a zatim je brigada prošla kroz Kalenić i ujutro 17. aprila, sa 1. i 2. proleterskim bataljonom poslije oštne borbe, razbila neprijatelja u Buku i sa istoka izbila pred Pleternicu. U borbama od 15. do 17. aprila ona je pretrpjela gubitke od 17. poginulih i 79 ranjenih boraca.²⁴

21 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 44-8/2: Zapovijest štaba 1. proleterske divizije od 16. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

22 Arhiv VII, k. 721, br. reg. 4-1/1: Zapovijest štaba 13. proleterske brigade od 16. IV 1945. štabovima 1.2. i 3. proleterskih bataljona.

23 Prema operacijskom dnevniku 1. proleterske divizije Djedinom Rijekom je te Večeri ovladala 3. krajiška proleterska brigada i u njoj se zadržala (Arhiv VII, k. 256, br. reg. 10-4).

24 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 44-3/2: Bojna relacija br. 8 štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 15. do 17. IV 1945. godine.

Istovremeno, nastupajući sjevernije kroz Požešku kotlinu 1. proleterska brigada zauzela je Šumanovac i Granje. Dalji prodor divizije neprijatelj je zaustavio na liniji Rajsavci- Sesvete- Gradac - Ivanin Dvor - Pleternica, koja je bila dobro utvrđena.

Na položaju neposredno pred napad na Čazmu 4. maja 1945. Slijeva: Stevo Mikšić komandant 13. proleterske i Rade Milanović zamenik komandanta sa nišandžijom kraj protutenkovskog topa (Iz albuma Rade Milanovića)

Poslije kraće pripreme 13. proleterska brigada, u duhu dobijenog zadatka, prešla je u napad na Pleternicu. Štab brigade nije imao podataka o jačini, zadatku i namjerama neprijatelja u njoj. Bio je u uvjerenju da će se povući kao što je to činio od Vinkovaca. I štab 1. armije JA smatrao je da će Pleternica biti brzo zauzeta, pa je 17. aprila, pored ostalog, naredio 1. proleterskoj diviziji, da iz regiona Pleternice do 18. aprila u 16 sati napadne neprijateljske snage na prostoru Nova Kapela - Batrina, ovlada ovim mjestima, a zatim sa dvije brigade da krene prema Novoj Gradiškoj, a sa druge dvije brigade da sadejstvuje sa 11. divizijom na pravcu Andrijevci radi spriječavanja izvlačenja neprijateljskih snaga iz Broda.²⁵ Međutim, napad 13. proleterske brigade, bez artiljerijske podrške, sa 3. proleterskim bataljonom sa Smiljanke (trig. 213), 2. proleterskim bataljonom od Gradeca, kojega je prethodno zauzeo, i 1. proleterskim bataljonom od Ribnjaka, neprijatelj je odbio iako je brigada odlučno napadala pri čemu je pretrpjela osjetne gubitke.

Da bi odbranio Pleternicu i obezbijedio izvlačenje snaga dolinom Save od Slavenskog Broda ka Zagrebu, štab njemačkog 34. armijskog korpusa za specijalnu namjenu, nakon gubitka Đakova i Strizivojne, hitno je u noći između 17.

²⁵ Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 354-357: Naređenje štaba 1. armije JA od 17. IV 1945. štabovima potčinjenih divizija.

i 18. aprila prebacio glavninu 22. divizije u njen rejon: 16. grenadirski puk u Pleternicu, a 47. grenadirski puk u Kadanovce, oko 3 km jugoistočno od Pleternice, dok je 65. grenadirski puk zadržao u Slavonskom Brodu. Time je ranija posada Pleternice, koju su sačinjavali ostaci policijske divizije »Stefan«, koji su se povukli iz Našica, zatim dijelovi ustaškog 8. lovačkog zdruga i divizion artiljerije, znatno pojačana. Ona je lako odbila ponovni napad brigade koji je, po naređenju štaba 1. proleterske divizije i uz podršku artiljerijske brigade, uslijedio oko 23 sata 17. aprila. Neke čete su upale u selo ali su protivnapadom izbačene, nakon toga su se bataljoni povukli na polazne položaje. Oba napada pokazala su daje neprijatelj u Pleternici veomajak, daje dobro utvrđen sa više solidno izrađenih bunkera i rovova i daje više zgrada podesio za odbranu, te daje sama 13. proleterska brigada ne može zauzeti.

Osamnaestog aprila kada je počeo napad divizija 1. armije JA na neprijateljeve snage u rejonu Slavanskog Broda, 1. proleterska divizija dobila je zadatak da, uz podršku jedne čete tenkova, napadne i zauzme Pleternicu. Plan je bio da 13. proleterska brigada, bez 1. proleterskog bataljona, a umjesto njega ojačana 3. bataljonom 1. proleterske brigade, izvrši manevar zapadno od Pleternice i sa sjevera napadne i zauzme Sulkovce, na cesti Pleternica - Batrina oko 3 km jugozapadno od Pleternice, a zatim, ostavivši u njima 3. bataljon 1. proleterske brigade radi spriječavanja izvlačenja neprijatelja iz Pleternice, sa 2. i 3. proleterskim bataljonom produži dejstva niz cestu ka Batrini, dok su 1. proleterska brigada napadom sa sjeverozapada i zapada i 3. krajiška brigada napadom sa sjevera, kao i 1. proleterski bataljon 13. proleterske brigade s istoka prema željezničkoj stanici trebalo da zauzme Pleternicu, uz obezbjeđenje od Slavonske Požege od strane Italijanske brigade. Napadu brigada trebalo je da prethodi artiljerijska priprema u trajanju od 10 minuta. Početak napada predviđen je za 14 sati, ali je kasnije pomjeren na 16 sati.²⁶

Pošto nije bio obavješten o odgađanju napada za 16 sati, 1. proleterski bataljon je oko 14 sati sam krenuo u napad i uspio da upadne u sjeveroistočni dio Pleternice. Neprijatelj je brzo reagovao i, uz podršku artiljerije i tenkova, protivnapadom odbacio ga na polazni položaj nanijevši mu pri tome osjetne gubitke. I pored toga kad su ostale snage divizije prešle u napad bataljon im se pridružio i ponovo uspio da upadne u sjeveroistočni dio sela, gdje je vodeći žestoke borbe ostao sve do 9 sati 19. aprila kada je smijenjen i upućen u Blacko.²⁷

Čim su na položaju Bašče (k. 157) - Smiljanka (trig. 213) smijenjeni 1. proleterskom brigadom, 2. i 3. proleterski bataljon krenuli su preko Štarca, gdje im se priključio 3. bataljon 1. proleterske brigade, prema Sulkovcima. Krećući se zapadno od Pleternice bilom kose Vražjak, brigada je na koti 232 naišla na neprijatelja i brzo ga savladala. Prema planu štaba brigade trebalo je da 3. bataljon 1. proleterske brigade s jugozapada napadne dobro utvrđenog neprijatelja na Plani (k. 211) iznad Sulkovaca, 2. proleterski bataljon sa sjevera, a 3. proleterski bataljon da izbije na cestu između Bresnice i Sulkovaca, a zatim obezbijedivši se dijelom snaga od Pleternice preduzme nastupanje na jugozapad kroz Sulkovce. Neprijatelj se uporno branio i uspio da zaustavi napad 3. bataljona 1. proleterske i 3. proleterskog bataljona 13. proleterske brigade, dok je 2. proleterski bataljon uspio da izbije na Planu, ali je nakon jednog sata protivnapadom odbačen. Brigada se nakon toga povukla u rejon Mirkovca odakle je u toku noći i narednog dana nastavila da napada neprijatelja u rejonu Plane i Sulkovaca. Neprijatelj se ogorčeno branio i artiljerijom precizno tukao njene položaje. Za to vrijeme 1. i 3. proleterska brigada uporno su na svojim pravcima napadale Pleternicu.

Kako je otpor neprijatelja u rejonu Slavanskog Broda, pa i kod Pleternice počeo da slabi, štab 1. proleterske divizije po zadatku dobijenom od štaba 1. armije JA, 19. aprila od 13. proleterske, ojačane 3. bataljonom 1. proleterske bri-

26 Arhiv VII, k. 255, br. reg. 6-3/1: Zapovijest štaba 1. proleterske divizije od 18. IV 1945. potčinjenim jedinicama za napad na Pleternicu.

27 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 12-1/5: Operativni izvještaj štaba 1. proleterskog bataljona od 24. IV 1945. štabu 13. proleterske brigade.

gade, Italijanske i 5. brigade 21. divizije, formirao je privremenu operativnu grupu i dao joj zadatak da brzim prodorom izbije na komunikaciju Slavonki Brod - Nova Gradiška na odsjeku Nova Kapela - Batrina - Lužani i onemogućiti izvlačenje neprijateljeve grupacije s područja Slavanskog Broda tim pravcem. Trinaesta proleterska brigada imala je 20. aprila da razbije neprijatelja u Batrini a zatim da zauzme položaj kod Lužana, na desnoj obali Orljave, i da poruši most preko ove rijeke, dok je 5. brigada 21. divizije trebala da zauzme Novu Kapelu, a Italijanska brigada da obrazuje rezervu ove grupe.²⁸

S položaja sjeverozapadno od Sulkovaca 13. proleterska brigada uveče 19. aprila krenula je kroz šumu na jugozapad i preko Pavlovaca izbila u Donji Lipovac, gdje je razbila i rastjerala poveću grupu ustaša, a zatim produžila prema Batrini. Štab brigade je preko Cerja (k. 198) uputio 2. proleterski bataljon u napad na Batrinu, a 3. proleterski bataljon 1. proleterske na Ježevik (k. 203) i Majdan (k. 214) sa zadatkom da napadne i zauzme Dragovce, oko 4 km sjeveroistočno od Batrine, dok je svoj 3. proleterski bataljon zadržao pozadi 2. proleterskog bataljona, južno od D. Lipovca. I dok su bataljoni kretali na izvršenje zadatka 1. i 3. proleterska brigada 20. aprila u 5 sati i 30 minuta zauzele su Pleternicu i nastavile da gone neprijatelja prema Batrini. U vezi s tim, štab 1. proleterske divizije požurio je 13. proletersku i 5. brigadu 21. divizije da najhitnije ovladaju Batrinom i Novom Kapelom. Istovremeno je naredio 3. krajiškoj da izbije u Lužane a 1. proletersku brigadu je izvukao u rezervu.²⁹ Štab divizije je toga jutra iz Blacka uputio 1. proleterski bataljon 13. proleterske brigade u njen sastav.

Napad 13. proleterske brigade 20. aprila prema Batrini i Dragovcima, bez podrške artiljerije, nije uspio jer je neprijatelj u tom rejonu imao nagomilane jake snage koje su se povukle iz Pleternice i koje su se povlačile iz Slavanskog Broda za koji su još vođene borbe. Iako nije uspjela da prodre »ni do prvih kuća«, pomenutih mjesta kako to piše u Relaciji br. 10 štaba brigade, ona je u toku dana i noći sa Cerja i Ježevika nastavila da napada neprijatelja, nanoseći mu osjetne gubitke i ometajući ga u izvlačenju prema Novoj Gradiški. Njene položaje neprijatelj je intenzivno tukao iz topova i protivavionskih mitraljeza.

Pošto su oko 23 sata 20. aprila 5, 17. i 6. divizija zauzele Slavonki Brod, neprijatelj je naredna dva dana, uz jaka bočna obezbjeđenja, nastavio da se preko Batrine izvlači ka Novoj Gradiški i dalje prema Zagrebu. Dva dana njega je iz rejonu sjeverno od Batrine uporno napadala 13. proleterska brigada, stvarajući mu velike teškoće u toku izvlačenja. Istočno od nje iz rejonu Majdana (k. 214) prema Dragovcima i zapadno na sektoru između Nove Kapele i Vrbove, pritisak na neprijatelja vršile su Italijanska i 5. brigada 21. divizije. Međutim, neprijatelj se nije samo branio već je na pojedinim pravcima prelazio i u protivnapade. Tako je 21. aprila oko 17 sati protivnapadom uspio da izbije na Ježevik (k. 293) i da se uklini između 13. proleterske brigade i Italijanske brigade, a zatim da u bok i s leđa napadne 2. proleterski bataljon na Cerju (k. 198) i da ga prisili da se povuče nešto sjevernije ka koti 129 i Donjem Lipovcu. Protivnapadom brigada je povratila Ježevik (k. 203) i posjela ga sa 2. i 3. proleterskim bataljonom, dok je 1. proleterski bataljon zauzeo položaj na koti 129. Sutradan oko 10 sati neprijatelj je napadom ponovo zauzeo Ježevik i potisnuo 2. i 3. proleterski bataljon nešto sjevernije. Sva nastojanja brigade da u toku dana povрати Ježevik nijesu uspjela. I u toku ovog dana naročito aktivna je bila neprijateljeva artiljerija.

Pod pritskom jedinica 1. armije JA, njemačke i kvislinške snage poslije izbacivanja iz Slavanskog Broda i Slavonske Požege, 21. aprila, nastavile su da se izvlače na zapad. One su noću između 22. i 23. aprila napustile Novu Kapelu i Batrinu. Dvadeset trećeg aprila oko 5 sati u Batrinu, bez borbe od Pleternice ušla je 3. krajiška proleterska brigada a u Novu Kapelu sa sjevera 13. proleterska brigada, gdje se kratko zadržala, jer ju je štab divizije uputio u Srednji Lipovac

28 Arhiv VII, k. 715, br. reg. 32/3-1: Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 19. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

29 Arhiv VII, k. 715, br. reg. 33/1-1: Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 20. IV 1945. štabovima 5. brigade 21. divizije, 13. proleterske i Italijanske brigade.

radi kraćeg predaha dok je glavninom divizije preduzeo gonjenje neprijatelja prema Novoj Gradišci.

Borbe za Pleternicu i Batrinu, koje čine jednu cjelinu, bile su veoma žestoke, a borbenost boraca i starješina izvanredni. O tome najbolje svjedoče obostrano veliki gubici u ljudstvu. Brigada je imala 146 poginulih, 599 ranjenih i 51 nestalog borca. Najveće gubitke imao je 1. proleterski bataljon. Među poginulima bilo je 26 i ranjenih 53 oficira, dok je prema procjeni štaba brigade neprijatelj imao §37 poginulih, veći broj ranjenih i 171 zarobljenog. Od naoružanja brigada je izgubila 134 puške, 17 puškomitraljeza, 59 automata, protivtenkovsku pušku, 3 minobacača i 6 pištolja, a zaplijenila je i uništila tenk, 2 oklopna automobila, 2 topa, 4 minobacača, 52 puškomitraljeza, 56 automata, 461 pušku, automobil i 2 motokikla.³⁰

Osvrćući se kritički na pomenute borbe, štab brigade je u Bojnoj relaciji br. 9 istakao daje »greška naša, kao i naših starješina za Pleternicu ta, što smo slabo procijenili situaciju, te smo mislili, kako je neprijatelj bio u naglome odstupanju sve do Pleternice da će se sam i povući i manje braniti«, međutim, on je do određenog vremena »morao svaki položaj odsudno braniti«. Upornost u borbama dovela je do obostrano velikih gubitaka naročito u napadu na Pleternicu što je imalo za posljedicu daje popustila borbenost u napadu na Batrinu. »Poslije borbe kod Pleternice« napisao je dalje štab brigade u pomenutoj Relaciji, »stanje naših jedinica i njihova sposobnost za dalju borbu bila je dosta slaba. Razlog je taj, što smo na Pleternici pretpjeli dosta velike gubitke, tako da su nam jedinice sa potpunog brojnog stanja po formaciji snižene. Isto tako izgubili smo mnogo oficirskog kadra, koje je bilo sposobnije od onoga, koje smo jedva mogli izvući da ga postavimo na dužnosti, koje su nam bile potrebne. Isto tako izgubili smo i dobre vojnike, koji su bili osposobljeni za vođenje borbi«. ³¹ Zbog tih velikih gubitaka borbe za Pleternicu i Batrinu ostale su u sjećanju boraca kao »najkrvavije koje je... vodila brigada od osnutka«. ³² Pošto je Stevo Kovačević bio ranjen umjesto njega je za političkog komesara 3. proleterskog bataljona postavljen Sretko Mirković.

Zajedno s ostalim jedinicama 1. proleterske divizije, 13. proleterska brigada je za 10 dana, od 13. do 23. aprila savladala prostor od oko 150 kilometara od Vukovara do Nove Kapele. Njeni bataljoni su uporno i odgovorno, velikim poletom i zalaganjem, ali i uz velike gubitke, izvršavali sve dobijene zadatke. Zbog brzine nastupanja i nedovoljnog iskustva pomoć artiljerije bila je slaba, a ni službe nijesu zadovoljavale. U njihovoj ocjeni štab brigade bio je strog. U operativnom izvještaju za borbe u vremenu od 9. do 25. aprila 1945. upućenom štabu 1. proleterske divizije on je za sanitetsku službu napisao da »nije u cjelosti zadovoljavala, zbog terenskih prilika«, i da »borci nisu mogli da budu evakuisani na vrijeme, tako da su čekali na evakuaciju i previjanje dulje vremena«. Za izviđačku službu konstatovano je da nije funkcionisala, da podatke o neprijatelju nije dobijao zbog pomanjkanja stručnog osoblja i samoinicijative u rukovođenju izviđačkom četom. Ni intendantska služba nije zadovoljila. »Brzo manevrisanje i uslijed terenskih prilika hrana nije na vrijeme dolazila na položaj, tako da su borci kroz nekoliko dana jeli svega jednom«. ³³ Zbog svega toga, kao i stalnih pokreta i zamora, a naročito zbog gubitaka u borbama za Pleternicu u brigadi je »popustila borbenost«, kako je to konstatovao štab brigade u pomenutom izvještaju, ali je ta kratkotrajna slabost brzo prevaziđena.

30 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 45-3/2 i 46-3/2: Bojne relacije štaba 13. proleterske brigade br. 9 i 10. o borbama u vremenu od 17. do 24. IV 1945. godine.

31 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 45-3/2.

32 Rudolf Musi, Krvave borbe za Pleternicu, Novu Kapelu i Batrinu, »Tri godine borbe Trinaeste proleterske«, str. 239.

33 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 36-1/2.

U nastupanju od Nove Gradiške i borbama za Vrbovec

Izvlačenjem njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa iz doline rijeke Bosne sjeverno od Save, Nijemci su znatno ojačali svoje snage pred frontom 1. i 3. armije JA u Slavoniji i Podravini. Istog dana kad su se posljednji dijelovi pomenutog korpusa prebacili na lijevu obalu Save, komandant njemačke Grupe armija »E« stavio je pod komandu štaba 21. korpusa sve njemačke i kvislinške snage na frontu između Drave i Save i naredio mu da posjedne položaj za odbranu na liniji Drava - Bilogora - Ilova - Novska - Sava.³⁴ Neprijatelj je namjeravao da na toj liniji zaustavi nastupanje 1. i 3. armije JA radi dobitka u vremenu kako bi organizovao uredno izvlačenje snaga ka Zagrebu i dalje prema Austriji. Na pomenutoj liniji štab 21. brdskog armijskog korpusa organizovao je front do 26. aprila.

*Top 13. proleterske brigade u dejstvu 7. maja 1945. na domaku Zagreba kod Vrbovca.
(Snimio Nikola Bibić)*

Nasuprot namjerama neprijatelja, Generalštab JA nastojao je da ostvari operativnu zamisao o okruženju i uništenju njemačkih i kvislinških snaga u sjevernim dijelovima zemlje. Direktivom od 20. aprila naredio je 3. armiji da ubrzano nastupa kroz Podravinu, a 4. armiji da forsirano nadire ka Trstu, dok je 1. armija dobila zadatak da što prije izbije u rejon Zagreba i da 2. armija energično nastupa u pravcu Karlovca i Novog Mesta. U vezi s tim nastavljajući nastupanje ka Zagrebu, štab 1. armije JA je 22. aprila uputio 5, 6, 11, 42. i 48. diviziju u širi rejon Pakraca, dok je prema Novoj Gradišci orijentisao 1. proletersku i 21. diviziju.³⁵ Narednog dana Štab armije je, radi boljeg objedinjavanja dejstava, 21. diviziju stavio pod komandu štaba 1. proleterske divizije i ukazao mu da pri go-

³⁴ Štab 34. korpusa za specijalnu namjenu, koji je do tada komandovao jedinicama na frontu između Drave i Save, prebačen je u Ljubljano radi organizacije odbrane na njenom području.

³⁵ Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 480-484: Zapovijest štaba 1. armije JA od 22. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

njenju neprijatelja prema Novoj Gradišci ne dozvoli mu da se utvrđuje na novim položajima i da likvidaciju pojedinih uporišta vrši obuhvatom a ne frontalnim napadom.³⁶

Pošto je glavninu, s 3. krajiškom proleterskom brigadom u prvom ešelonu, u zahvatu ceste od Nove Kapele uputio prema Novoj Gradišci, a 21. diviziju južno od pomenute ceste u istom pravcu, štab 1. proleterske divizije 23. aprila naredio je 13. proleterskoj brigadi da iz Srednjeg Lipovca preko Blaževića Đola i Oštrog Vrh krene ka Godinjaku, pa ako tu ne naiđe na neprijatelja da nastavi pokret sjeverno od ceste preko Brđana i Rešetara prema Novoj Gradišci.³⁷

Toga dana oko podne brigada je iz Srednjeg Lipovca krenula određenim pravcem dok je pozadinske dijelove uputila cestom preko Nove Kapele ka Novoj Gradišci. Na pravcu nastupanja ona nije nailazila na neprijatelja, dok je 3. krajiška proleterska brigada savladala otpor njemačke 41. divizije kod Adžamovaca a zatim u toku noći i u Novoj Gradišci i oslobodila je. U zoru 24. aprila u Novu Gradišku stigla je i 13. proleterska brigada i po naređenju štaba divizije odmah produžila za Mašić gdje se zadržala taj dan i narednu noć. Gonjenje neprijatelja nastavili su dijelovi 1. proleterske i 21. divizije. Oni su savlađujući uzastopni otpor, pored više sela, zauzeli Okučane i nešto prije podne 25. aprila izbili u rejon Rajići, gdje su ih zaustavili dijelovi 7. SS divizije. Svi pokušaji da toga dana prodru ka Novskoj ostali su bez uspjeha.

Pošto nije raspolagao tačnim podacima o jačini, rasporedu i namjerama neprijatelja, štab 1. armije JA 24. aprila naredio je 6., 42., 48. i 5. diviziji da na dijelu između Končanice i Uljanika iz pokreta forsiraju Ilovu i nadiru prema Čazmi, a da 1. proleterska i 21. divizija nastave gonjenje neprijatelja pravcem: Okučani - Novska - Banova Jaruga - Kutina, dejstvujući obuhvatno.³⁸ Ujutro 25. aprila, štab divizije u obuhvat, pravcem Mašić - Okučani - Čage - Donji Čaglić, uputio je 13. proletersku brigadu. Po dolasku u donji Čaglić njoj je naređeno da krene prema Livađanima i preko Brezovca, Novog Grabovca i Ljubardenika izbije u Lipovijane na cesti Novska - Banova Jaruga i onemogući izvlačenje neprijatelja od Novske. Oko podne za njom, štab divizije uputio je i 3. krajišku proletersku brigadu.

Stigavši uveče u Brezovac, 13. proleterska brigada, oko 21 sat sa 1. proleterskim bataljonom napala je neprijatelja u Lovskoj i zauzela selo, ali je dalji prodor ka Bujavici i Ljubardeniku neprijatelj zaustavio. Istovremeno je s 2. proleterskim bataljonom napala kotu 189, oko jedan kilometar jugoistočno od Novog Grabovca, ali su jake i dobro utvrđene snage neprijatelja taj napad odbile. Time je neprijatelj, u stvari dijelovi njemačke 41. divizije, na liniji Bujavica - kota 149 - kota 189 spriječio prodor brigade ka cesti Novska - Banova Jaruga. Veoma oštre borbe nastavljene su i slijedećeg dana. Neprijatelj se nije samo branio, već je uz podršku snažne artiljerijske vatre, prelazio u protivnapade, ali su svi oni odbijeni. U tim borbama brigada je imala osjetne gubitke.

U međuvremenu na lijevo krilo brigade, u rejon Popovca, stigla je 3. krajiška proleterska brigada čiji su dijelovi smijenili 3. proleterski bataljon na koti 201, južno od Novske. To je omogućilo 13. proleterskoj brigadi da ujutro 27. aprila sa sva tri bataljona napadne neprijatelja u Bujavici i da prije podne zauzme selo, a zatim i kotu 212 na Jamaričkom brdu, zapadno od Bujavice. Međutim, neprijatelj je angažovanjem jakih snaga brzo povratio pomenutu kotu nakon čega je brigada još dva puta pokušavala da je zauzme, ali bez uspjeha, pa se orijentisala na odbranu Bujavice, a neprijatelj se zadržao na uzvišenjima zapadno i južno od sela (k. 212 i kote 222). Svojim desnim krilom brigada je sjeverno od Bujavice uspostavila vezu s dijelovima 42. divizije. Prema ocjeni štaba brigade »u borbama kod sela Bujavice, na našem pravcu prodiranja gdje smo mi uspjeli zauzeti selo Bujavicu, bilo je mogućnosti daljeg našeg prodiranja, ali samo sa jačim sna-

36 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 492-495: Naređenje štaba 1. armije JA od 23. IV 1945. štabu 1. proleterske divizije.

37 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 46-7/2: Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 23. IV 1945. štabovima 13. proleterske i Konjičke brigade.

38 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 496-498: Naređenje štaba 1. armije JA od 24. IV 1945. štabu 5. divizije.

*Borci i starješine 13. proleterske u štabnim kolima pred ulazak u Zagreb, maja 1945.
(Snimio Nikola Bibić)*

gama, pošto je tada naša brigada brojala malo ljudstva za borbu i svakako da je neprijatelj sa rezervama potpomagao svoje jedinice, koje su nas ispred sela na koti 212 zaustavile«. I dalje »pored malog brojnog stanja, koje je tada bilo u četma 10-15 ljudi, a u nekim najviše do 25 ljudi, sposobnost jedinice, razumljivo da nije bila dobra za daljnje borbe«. No, i pored toga »moral naših jedinica bio je priličan«, konstatovao je štab brigade.³⁹

Radi odmora i sređivanja štab 1. armije JA, noću između 27. i 28. aprila, povukao je s fronta 1. proletersku diviziju u armijsku rezervu u rejon Lipik - Jagma - Kukunjevac - Korita - Subocka. Njene položaje preuzela je 21. divizija izuzev položaja 13. proleterske brigade u rejonu Bujavice koji je preuzeo njen 2. proleterski bataljon sa zadatkom odbrane sela i povezivanja 21. i 42. divizije. Na osnovu naređenja štaba 1. proleterske divizije, štab brigade uputio je 3. proleterski bataljon u Korita kao rezervu, a sa 1. proleterskim bataljonom i ostalim jedinicama smjestio se u selu Jagma, oko 4 kilometra zapadno od Lipika.⁴⁰

Pošto su se događaji odvijali veoma brzo, vremena za odmor nije bilo. Naime, njemački 21. brdski armijski korpus da bi stvorio potrebno vrijeme za organizovano povlačenje prema Zagrebu, u zoru 28. aprila prešao je u protivnapad na glavne snage 1. armije JA. Pored ostalog, 7. SS divizija napadom iz rejona Poljane razbila je front 42. divizije i zauzela Antunovac, Uljanik, i Blagorodovac i oko podne izbila u rejon Kreštelovca i ugrozila pozadinu 48. 6. i 5. divizije. Zbog

³⁹ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 48-3/2: Bojna relacija br. 12 štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 28. IV do 1. V 1945. godine.

⁴⁰ Arhiv VII, k. 728, br. reg. 48-4/2: Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 27. IV 1945. štabovima 21. divizije, 1, 3. i 13. proleterske, Italijanske i artiljerijske brigade. Ovim naređenjem 21. divizija je vraćena pod komandu štaba 1. armije JA.

toga, štab 1. armije JA naredio je da se njegove snage koje su prešle Ilovu povuku na njenu lijevu obalu. Po njegovom naređenju radi napada u bok 7. SS divizije i spriječavanja njenog eventualnog prodora prema Daruvaru, štab 1. proleterske divizije uputio je 1. proletersku brigadu u rejon Dežanovca, 3. krajišku na prostoriju Blagorodovac - Uljanik, Italijansku brigadu u Antunovac i 13. proletersku brigadu u Kukunjevac.

Oko 13 sati toga dana glavnina brigada, iz Jagme i Korita, krenula je u sjeverni dio Kukunjevca, gdje se smjestila i uspostavila vezu s dijelovima 42. divizije koji su se nalazili ispred nje na položaju prema Poljani. Uveče, po naređenju štaba brigade, 3. proleterski bataljon uputio je jednu četu u Tvornicu plina, nešto sjevernije od Bujavice, radi njenog držanja i održavanja veze s 2. proleterskim bataljonom koji se nalazio u selu. Oko 20 sati neprijatelj je s kota 222 i 212 napao 2. proleterski bataljon u Bujavici i uspio da ga potisne iz sela do ivice šume Luke, istočno od sela, odakle je vatrom ometao utvrđivanje neprijatelja u Bujavici, dok se četa 3. proleterskog bataljona i dalje zadržavala u Tvornici plina. Pored Bujavice neprijatelj je na tom sektoru, vjerovatno dijelovi njemačke 181. divizije, držao još Janju Lipu, Poljanu i Marino Selo i utvrđivao se. U rejonu Gaja nalazili su se dijelovi naše 41. a južno od Bujavice prema Novskoj 21. divizije.

U toku 29. i 30. aprila i 1. maja jedinice 1. armije JA su se središale i pripremale za nastavljavanje ofanzive, dok se neprijatelj utvrđivao. Uveče 30. aprila, on je počeo da se povlači na odbrambenu liniju Ivanić-Grad - Čazma - Bjelovar - Đurđevac. Te noći njemačkim trupama pred frontom 1. armije JA saopšteno je da je Hitler poginuo na svom komandom mjestu u Berlinu, iako je izvršio samoubištvo, i da je za njegovog zamjenika naimenovan veliki admiral Denic (Dönitz).⁴¹

Trinaesta proleterska brigada tih dana popunjena je manjim brojem novomobilisanih boraca pa je vršena njihova obuka u rukovanju oružjem, kao i obuka ostalih boraca koji nijesu bili na položaju.⁴² U sjevernom dijelu Kukunjevca borci 1. proleterskog bataljona kopali su rovove, čistili oružje i dovodili u ispravnost opremu koliko je to bilo moguće. Održavani su sastanci partijskih i skopjevskih organizacija. Borci su upoznavani s vojno-političkom situacijom, a vršene su i druge političke pripreme za nastavljavanje ofanzive. Tridesetog aprila u 3. proleterskom bataljonu a slijedećeg dana u 1. proleterskom bataljonu održane su konferencije u vezi s proslavom međunarodnog Praznika rada, 1. maja. Pošto je uveče 1. maja na položaju kod Bujavice štab brigade smijenio 2. proleterski bataljon s 3. proleterskim bataljonom, ovaj je u toku noći, poslije kraćeg okršaja, zauzeo Bujavicu i kotu 212.

Štab 1. armije JA 2. maja planirao je da nastavi s ofanzivom u pravcu Zagreba, pa je radi toga 30. aprila izdao zapovijest potčinjenim jedinicama i izvršio manju pregrupaciju snaga. Prvu proletersku diviziju povukao je u armijsku rezervu i naredio joj da 1. maja do 12 sati jednu brigadu postavi u Kukunjevac koja će biti rezerva jedinicama koje budu napadale na pravcu desnog krila 21. divizije i lijevog krila 42. divizije, jednu brigadu u Uljanik za rezervu jedinicama na pravcu napada Poljana - Marino Selo i dvije brigade u rejon Dežanovac - Petranovci kao rezervu za 6. proletersku diviziju.⁴³ Pošto se već nalazila u Kukunjevcu, štab divizije zadržao je 13. proletersku brigadu u njegovom rejonu. Radi boljeg i bržeg sadejstva, štab brigade uspostavio je telefonsku vezu sa štabovima 21. i 42. divizije Jugoslovenske armije.

41 Arhiv VII, knj. 6, br. reg. 1/5a: Dnevnik majora Berna.

42 U izvještaju štaba 3. bataljona od 10. V 1945. štabu 13. proleterske brigade za 30. april piše da je rađeno: »Ratna služba (teorijski) zauzimanje mrtvog ugla za vreme borbe, rad desetine pri napadu na neprijatelja, podvlačenje ka neprijatelju, spremanje na juriš, izvršenje juriša i ubrzano teranje neprijatelja. Od 14-16 sati održana je konferencija u vezi proslave 1. maja« (Arhiv VII, k. 728, br. reg. 13-1/7).

43 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 515-516: Zapovijest štaba 1. armije JA od 30. IV 1945. potčinjenim jedinicama.

Uočivši izvlačenje neprijatelja neke jedinice 1. armije JA, 1. maja prešle su u nastupanje i njegovo gonjenje. Tako je 21. divizija toga dana zauzela Novsku, dok je 6. proleterska divizija forsirala Ilovu na sektoru Klokočevca i Tomašice i izbila u Hercegovac, Palešnik i Zdenčac. Smatrajući da je time probijen neprijateljev front na Ilovi, štab 1. armije JA 2. maja u 1 sat izdao je zapovijest kojom je požurio nastupanje potčinjenih divizija određenim pravcima, dok je 1. proletersku diviziju i dalje zadržao u rezervi,⁴⁴ da bi je uveče toga dana uputio ka Pavlovcu. Iz rejona Kukunjevac - Bujavica 13. proleterska brigada je maršujući u sastavu divizije preko Trojeglave, Dežanovca, Brestovca, Končanice i Velikih Zdenaca predveče 3. maja; stigla u Pavlovac, odakle je preko Ladislava upućena u Veliku Trnoviticu. Za njom je upućena Italijanska brigada, dok je pravcem Pavlovac - Mala Trnovitica - Šimljanica upućena 1. proleterska, a pravcem Pavlovac - Mala Trnovitica - Šimljana 3. krajiška proleterska brigada.

U vezi s predstojećim operacijama na sektoru Bjelovar - Čazma, štab 1. armije JA uputio je 1. proletersku diviziju u gonjenje neprijatelja ka cesti Bjelovar - Čazma na odsjek Daskatica - Vagovina - Draganec, s tim da ako bude potrebno dijelom snaga sadejstvuje 6. proleterskoj diviziji u zauzimanju Čazme. Desno od 1. proleterske divizije nastupala je 5. divizija a lijevo 6. divizija. Zapoviješću izdanom 4. maja u 4 sata i 30 minuta, štab 1. proleterske divizije pokrenuo je glavne snage, opštim pravcem Krivaja - Gornja Petrička - Šušnjara prema rejonu Daskatica - Vagovina, a 13. proletersku brigadu pravcem: Velika Trnovitica - Berek - Martinac - Vagovina - Draganec.⁴⁵

Nastupajući određenim pravcem, brigada je u 17 sati i 50 minuta naišla na neprijatelja na kosi kod Svetoga Franje Ksavera, brzo ga savladala energičnim napadom, zauzela kosu i sela Bojanu i Svetog Franju Ksavera i u toku noći poslije sudara s neprijateljem južno od Vagovine, oko 2 sata i 30 minuta izbila u gornji i Donji Draganec, oko 4 kilometra sjeveroistočno od Čazme, koju je napala 6. proleterska divizija i s kojom je brigada održavala vezu. Za to vrijeme pošto su slomile slabiji otpor neprijatelja na svom pravcu nastupanja 3. krajiška i 1. proleterska brigada zauzele su Daskaticu i Vagovinu. Po zauzimanju Draganeca 13. proleterska brigada, sa 3. i 2. proleterskim bataljonom, posjela je položaj prema Čazmi od Gromile ka Miloševcima, dok je 1. proleterski bataljon zadržan u brigadnoj rezervi u Dragancu. Sa tog pravca ona je ujutro 5. maja, po naređenju štaba divizije, radi sadejstva sa 6. proleterskom divizijom, napala dijelove raznih njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica u Čazmi. Neprijatelj je savladan nešto prije 9 sati i mjesto oslobođeno. U tom napadu posebno se istakao 2. proleterski bataljon brzim i energičnim prodorom u mjesto.

Među jedinicama 1. armije JA koje su se širokim frontom goneći neprijatelja približavale Zagrebu, 1. proleterska divizija, poslije oslobođenja Čazme, dobila je zadatak da preko Dubrave nastupa prema Vrbovcu radi njegovog zauzimanja. Desno od nje nastupala je 5. divizija, a lijevo 6. divizija. Trinaesta proleterska brigada krenula je iz Čazme preko Dereze Čazmanske za Cerinu, gdje se podijelila u dvije kolone koje su nastupale - desna preko Svinjarca, Badinca i Podlužana i lijeva preko Dragičevaca, Graberca i Zetkana prema Dubravi iz koje je neprijatelj pobjegao ne sačekavši napad brigade. U daljem nastupanju ona je prošla kroz Ladine i Markovac, prešla kanal Glogovnicu i oko 19 sati izbila kod Konaka oko 4 kilometra jugoistočno od Vrbovca. Odatle štab brigade uputio je 3. proleterski bataljon preko Brčevca u napad na neprijatelja kod željezničke stanice, a sa ostala dva bataljona krenuo za Sabac, gdje je u brigadnoj rezervi ostavio 1. proleterski bataljon, a sa 2. proleterskim bataljonom krenuo prema Vrbovcu radi napada s jugoistoka. Iza 13. kretala se 1. proleterska brigada, koja je pola sata kasnije izbila istočno od Vrbovca. Ostale snage divizije približavale su se Dubravi.

44 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 591-593: Zapovijest štaba 1. armije JA od 2. maja 1945. potčinjenim jedinicama.

45 Arhiv VII, k. 715, br. reg. 44/1 i 54/1.

U Vrbovcu, koji je od ranije bio dobro utvrđen, zatekli su se brojni dijelovi raznih njemačkih i ustaško-domobranskih jedinica koji su imali zadatak da ga uporno brane kako bi spriječili brzi prodor divizija 1. armije JA sa tog pravca u Zagreb. Poslije kraće pripreme i uspostavljanja međusobne veze, uveče 5. maja, u napad na Vrbovac pošle su 1. proleterska s istoka i 13. proleterska brigada s pomenutim rasporedom s juga i jugoistoka. Neprijatelj se uporno branio cijelu noć tako daje tek ujutro 13. proleterska brigada uspjela da zauzme željezničku stanicu i da ovlada južnim dijelom sela. Međutim, prikupivši jake snage neprijatelj je izvršio protivnapad i odbacio dijelove brigade iz sela i željezničke stanice južno od željezničke pruge. Prva proleterska brigada i dalje se zadržala na istočnoj ivici sela.

*Na ulicama Zagreba borcima 13. proleterske narod donosi hranu, maja 1945.
(Snimio Blagoje Mijatović iz Uba)*

Rano ujutro 6. maja, štab divizije je iz Dubrave uputio 3. krajišku proletersku brigadu u obuhvat Vrbovca preko Potočeca, istočno od Vrbanje, u rejon sjeverno od sela radi napada sa tog pravca i spriječavanja izvlačenja neprijatelja na zapad. Istovremeno je bliže Vrbovcu privukao artiljerijsku brigadu radi bolje podrške jedinica u napadu, dok je Italijansku brigadu zadržao u rezervi i radi obezbjeđenja artiljerije i pozadinskih dijelova, kao i kasnijeg angažovanja u napadu. Za to vrijeme, zapravo cijelog dana, 13. i 1. proleterska brigada vodile su borbe s neprijateljem kod Vrbanje.

Uz podršku artiljerije, 1. proleterska divizija prešla je u 21 sat u odlučan napad na neprijatelja u Vrbovcu s čvrstom riješenošću da ga razbije i uništi. Sa sjevera je napadala 3. proleterska brigada, s istoka 1. proleterska brigada i s juga 13. proleterska brigada. Na željezničku stanicu napadali su: četa automatičara i 3. proleterski bataljon, desno od njega 1. proleterski bataljon i cestom od Šapca prema groblju i kapeli 2. proleterski bataljon. Na svim pravcima neprijatelj se ogorčeno branio cijelu noć. Energičnim napadom 2. proleterski bataljon uspio je da s juga probije odbranu i da do ponoći prodre u centar mjesta, dok su 3. proleterski bataljon i četa automatičara oko 2 sata poslije ponoći zauzeli željezničku

stanicu. Sedmog maja oko 4 sata koncentričnim napadom brigada 1. proleterske divizije slomljen je posljednji otpor neprijatelja čiji su se ostaci izvukli na sjeverozapad prema Hudovu i Rakovcu, a Vrbovec je oslobođen. Tim je 1. proleterskoj diviziji otvoren put ka Zagrebu.

Napad na Vrbovec su posljednje žešće borbe koje je 13. proleterska brigada vodila u narodnooslobodilačkom ratu. U njima je pretrpjela osjetne gubitke što govori o upornosti njenih jedinica kojima su napadale. Na domak slobode poginulo je 37, ranjeno 92 i nestala 52 borca. Pored ostalih poginulo je 14 oficira među kojima Marica Fajfer, referent saniteta bataljona. Ranjeno je 20 oficira među njima i Pero Milinović, komandant 2. proleterskog bataljona. Prema procjeni štaba brigade njegove jedinice su ubile 187 i zarobile 17 neprijateljskih vojnika.⁴⁶

Poslije oslobođenja Vrbovca 1. proleterska divizija odmah je preduzela nastupanje na sjeverozapad prema Svetom Ivanu Zelini, radi gonjenja neprijatelja i presjecanja komunikacije Zagreb - Varaždin. Na njenom lijevom krilu kretala se 13. proleterska brigada od ciglane preko Perakovca, Đulepske, Dropčevca i kod kote 126 naišla na grupu od oko 100 neprijateljskih vojnika koja je brzo razbijena. Nakon toga brigada se prikupila u Baničevcu Rakovačkom i u toku noći nastavila da goni neprijatelja, zauzela Obrež i Lulinec, presjekla cestu Sveti Ivan Zelina - Donja Zelina i 8. maja prije podne izbila u Donje Psarjevo. Za to vrijeme nastupajući desno od nje i lomeći otpor neprijatelja 1. proleterska brigada izbila je u Biškupec, 3. krajiška u Svetog Ivana Zelinu i Italijanska brigada u Šulinec.⁴⁷ Lijevo od brigade ka Donjoj Zelini nastupala je 6. proleterska divizija.

Prodor u Zagreb i posljednje borbe u toku rata

Pošto je zauzimanjem Vrbovca i drugih mjesta 1. armija JA slomila spolnu odbranu Zagreba, to je štab 1. armije JA 7. maja izdao zapovijest potčinjenim jedinicama da oslobode »glavni grad federalne Hrvatske i nastave gonjenje neprijatelja prema austrijskoj granici«. Ovom zapoviješću 1. proleterska divizija dobila je zadatak da napada sa sjeveroistoka opštim pravcem: Planina - Čučerje - Popovec - Markuševac - Bliznac - Gračani - Zagreb. Na njenom pravcu trebalo je da napada i 2. tenkovska brigada. Lijevo od 1. divizije pa do Save napadale su 6.21. i 48. divizija, dok su desno u obuhvat sjeverno od Zagrebačke gore upućene 5. i 11. divizija. U armijskoj rezervi zadržane su 42. divizija i Konjička brigada. Napad jedinica na svim pravcima trebalo je da počne 8. maja u 12 sati. Bilo je predviđeno da i 10. zagrebački korpus, ako stigne, napada u pravcu 1. proleterske divizije.⁴⁸ Pored divizija 1. armije prema Zagrebu su s juga nastupale i jedinice 2. armije JA.

U međuvremenu dok su jedinice JA nastupale prema Zagrebu odigrali su se veoma značajni događaji za čitav svijet. Naime, drugi svjetski rat u Evropi privođen je kraju. U Remsu 7. maja u 2 sata i 30 minuta potpisan je protokol o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga, što su zapadni saveznici objavili slijedećeg dana, dok je zvanična ratifikacija dokumenata o kapitulaciji izvršena 9. maja u nula sati i 16 minuta u Berlinu.⁴⁹ Zato je 9. maj proglašen Danom pobjede.

Polazeći od armijske zapovijesti i vijesti o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga, štab 1. proleterske divizije 8. maja u 1 sat izdao je zapovijest kojom je naredio 13. proleterskoj brigadi, ojačanoj protivtenkovskim divizio-

46 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 50-3/2: Bojna relacija br. 14 štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 6. do 7. V 1945. godine.

47 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 667-683: Izvod iz Operacijskog dnevnika štaba 1. proleterske divizije upućen 11. V 1945. štabu 1. armije JA.

48 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 624-629: Zapovijest štaba 1. armije JA od 7. V 1945. potčinjenim jedinicama.

49 Vojna enciklopedija, 9, drugo izdanje, str. 455.

nom artiljerijske brigade, da odmah nastavi dalji prodor pravcem: Donje Psarjevo - Crkvena Ves - Kasina - Sopnica - Čučerije - Dubrava - Gornji Steranovec - Crna Voda - Zvečaj - Prekrižje - Goljak - Pantovčak - do Ilice, a odatle da djeluje duž ulice i željezničke pruge prema Svetom Duhu i željezničkoj stanici u Terdici. Po izvršenom zadatku brigada trebalo je da se smjesti u rejon Gradišćanske ulice, desno od nje prema Kustošiji trebalo je da nastupa 3. krajiška proleterska brigada, a iza ove 1. proleterska brigada s tim da u Gračanima obrazuje rezervu, dok je Italijanska brigada imala zadatak da izvrši manevar preko Zagrebačke gore i da se s njenog vrha spusti u Dolje, takođe kao rezerva. Štab divizije zahtijevao je od štabova brigada da preduzmu »sve mjere da se prodori određenim pravcima vrše najenergičnije i najbrže« i da »s obzirom na opštu situaciju u kojoj se sve neprijateljske snage povlače i beže da bi se predale (Englezima i Amerikancima - prim, autora) posle već objavljene kapitulacije, ni jedna jedinica ne sme dozvoliti daje duže zadržavaju neprijateljske zaštitnice. Prodor do Zagreba i u Zagrebu mora biti nastupni marš bez zadržavanja oko pojedinih mesta otpora«, pisalo je u divizijskoj zapovijesti. Pored ostalog jedinice su dobile zadatak da po prodoru u grad postave straže i obezbijede zgrade svih javnih ustanova do dolaska jedinica 10. korpusa, a zatim da ih predaju njima na dalje čuvanje.⁵⁰

Počasna tribina na današnjem Trgu Republike u Zagrebu, ispred koje su 13. maja 1945. prodefilovali dijelovi jedinica koje su učestvovali u oslobađanju Zagreba. (Snimio Nikola Bibić)

I dok su se 13. proleterska i ostale jedinice 1. proleterske divizije pripremale za prodor u grad, dvije brigade 45. divizije 8. maja prešle su Savu kod Jakuševca i ušle u Zagreb, zauzele Radio-stanicu, naselje Trnje, željezničku stanicu, Trg kralja Tomislava i aerodrom. U vezi s veoma brzim razvojem događaja vrhovni komandant JA, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito požurio je prodor 13. proleterske

⁵⁰ Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 642-644: Zapovijest štaba 1. proleterske divizije od 8. V 1945. u 1 sat potčinjenim jedinicama.

ske brigade u Zagreb, što se vidi iz depeše koju je štab brigade 8, maja dobio od štaba 1. proleterske divizije. »Po naređenju maršala Tita«, pisalo je u depeši, »u toku ovog dana i noći morate ući u Zagreb gdje je već prodrla jedna brigada sa juga«.⁵¹

U očekivanju dolaska jedinica JA u Zagreb je »napetost došla do kulminacije«, napisao je Lj. Vidas. I dalje: »Neprijatelj je uglavnom napustio grad, pa smo s oduševljenjem dočekali ulazak naše armije. Grmljavina topova je naglašavala, da se pred gradom vodi borba s ostacima bandita. Oko 11 sati prohujala je kao vihor gradom vijest »Naši ulaze!«. Kakvog li oduševljenja! Sva su srca zakucala od radosti... Radio-stanica, koju je već preuzela naša vojska, javljala je svakog časa o stanju u Zagreb. Samo još u nekim dijelovima grada trajale su slabe ulične borbe s manjim skupinama ustaša... Na večer slušamo svi opet Radio-stanicu, koja govori o velikoj pobjedi. Ljudi gotovo ne vjeruju da je to zagrebačka stanica. Slijedeći dani bili su dani blagdanskog raspoloženja«.⁵²

Trinaesta proleterska brigada, 8. maja u li sati iz Donjeg Psarjeva krenula je ubrzanim maršem prema Zagreb. Dva sata kasnije prema istom cilju krenule su 3. krajiška proleterska i Italijanska brigada, dok je 1. proleterska brigada novim naređenjem zbog potrebe zadržana toga dana u rejonu Sveti Ivan Zelina. Nastupajući pravcem Crkvena Ves - Kašina - Sopnica - Goranci - Čučerje - Dubrava, 13. proleterska je oko 22 sata stigla u rejon Crne Vode. U toku pokreta nije nailazila na organizovani otpor neprijatelja. Pojedine manje grupe, ostaci razbijenih neprijateljevih jedinica, bivale su brzo razbijene ili su se sklanjale tražeći načina kako da se izvuku prema Zagrebačkoj gori. Pošto se malo odmorila i prikupila jedinice, brigada je 9. maja oko 3 sata krenula iz Crne Vode i preko Gračana, Mlinova, Prekrižja, gdje je ostavila jedan bataljon radi obezbjeđenja, sa dva bataljona preko kote 282 ujutro izbila u Pantovčak i u Ilicu. Od jedinica 1. armije JA toga jutra su u Zagreb s istoka ušli i dijelovi 21. divizije.

Toga dana saopštavajući preko Radio-Beograda da je završen »najstrašnji rat u historiji čovječanstva«, vrhovni komandant Jugoslavenske armije, maršal Jugoslavije Josip Broz Tito obračunajući se borcima, podoficirima i oficirima Jugoslavenske armije odao im je priznanje za doprinos pobjedi u ratu, i pored ostalog rekao: »Vi ste časno izvršili svoj dug prema svojoj domovini. Vaša besmrtna djela vječito će živjeti u srcima naših naroda i njihovih budućih pokoljenja...

Došao je praznik i na naše ulice... Sinuo je veliki dan mira i slobode«.⁵³ Te riječi u potpunosti su se odnosile i na borce i starješine 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

Iako su prema aktu o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih snaga trebala da prestanu neprijateljstva 8. maja u 23. sata, njemačke i kvislinške snage u našoj zemlji nastavile su da i dalje pružaju otpor ne želeći da polože oružje već da se povuku u Austriju i predadu Englezima i Amerikancima. I jedna povećana grupa neprijateljskih vojnika iz raznih jedinica nastojala je da se iz rejona sjeverno od Zagreba 9. maja probije na sjever ili zapad i izbjegne zarobljavanje. Nju je po naređenju štaba 1. proleterske divizije u rejonu između Markuševca i Šestina napala 3. krajiška proleterska brigada a u rejonu Gorenci, Dedići, Lukšići, Mikulići i dva bataljona 13. proleterske brigade od Prekrižja i Bijenika, dok je Italijanska brigada napadala od vrha Zagrebačke gore prema Zagreb. Borbe su s kraćim prekidima i uglavnom uz slabiji otpor vođene sve do podne 10. maja, kada je neprijatelj razbijen. Pored poginulih, ranjenih i zarobljenih jedan broj neprijateljskih vojnika razbježio se u grupama po šumama Zagrebačke gore. Jedinice 1. proleterske divizije došle su do velikog ratnog plijena. Bataljoni 13. proleterske brigade do 8 sati i 30 minuta toga dana očistili su od neprijatelja Gorence, Lukšiće i Mikuliće i izbili na kotu 420, sjeverozapadno od Mikulića. Bile su to

51 Arhiv VII, k. 715A, br. reg. 33/66-4.

52 Lj. Vidas: Zagreb u očekivanju naše Armije, Tri godine borbe Trinaeste proleterske, str. 252.

53 »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941.-1945«, drugo izd. str. 631.

Ivan Gošnjak, komandant Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i Peko Dapčević, komandant 1. armije JA na počasnoj tribini za vrijeme defilea dijelova jedinica koje su učestvovala u borbama za oslobođenje Zagreba. 13. maja 1945. (Snimio Nikola Bibić)

posljednje borbe 13. proleterske brigade »Rade Končar« u narodnooslobodilačkom ratu.⁵⁴

Pošto su njemačke i kvislinške snage i dalje pružale otpor i povlačile se prema Austriji, štab 1. armije JA 10. maja uputio je iz rejonu Zagreba 11, 5, 21. i 48. diviziju u pravcu Celja i Dravograda radi gonjenja neprijatelja i čišćenja teritorije od ostataka neprijateljskih jedinica na tom pravcu, dok je 42. diviziju zadržao na prostoriji Dugo Selo - Sesvete. Prvoj proleterskoj diviziji naredio je da se razmjesti u selima Lukšići, Mikulići, Bijenik, Novtić, Završje, Gornje Vrapče, na sjeverozapadnoj periferiji Zagreba, s tim da 13. proletersku brigadu stavi na raspolaganje Korpusu narodne odbrane ukoliko ovaj to zatraži.⁵⁵ Međutim, na osnovu novog naređenja Štaba armije, štab 1. proleterske divizije uputio je brigadu u Zagreb radi obavljanja garnizonske službe u gradu.⁵⁶ Desetog maja oko 15 sati ona je krenula iz rejonu Prekrižje, Mikulići, Bijenik, gdje ju je zamijenila 1. proleterska brigada, u Zagreb i smjestila se u kasarnu »Zrinski«, odnosno bivšeg 35. pješadijskog puka Jugoslovenske vojske, izuzev artiljerije koja se smjestila u artiljerijsku kasarnu »Černomerec« i štab brigade koji se smjestio u Ilici broj 104.⁵⁷

54 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 51-1/2: Bojna relacija br. 15 štaba 13. proleterske brigade o borbama u vremenu od 8. do 12. V 1945; Arhiv VII, k. 728, br. reg. 29-1/2: Izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 10. V 1945. štabu 1. proleterske divizije i Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 667-683: Izvod iz Operacijskog dnevnika štaba 1. proleterske divizije za vrijeme od 1. do 10. V 1945. upućen 11. V 1945. štabu 1. armije JA.

55 Zbornik, tom XI, knj. 1, str. 660-662: Zapovijest štaba 1. armije JA od 10. V 1945. potčinjenim jedinicama.

56 Arhiv VII, k. 715, br. reg. 30-4/3: Naređenje štaba 1. proleterske divizije od 10. V 1945. potčinjenim jedinicama.

57 Arhiv VII, k. 728, br. reg. 37/2: Operativni izvještaj štaba 13. proleterske brigade od 10. V 1945. štabu 1. proleterske divizije.

Po dolasku u kasarne, jedinice brigade odmah su prišle čišćenju, uređenju i osposobljavanju kasarne za stanovanje. Istovremeno čišćeno je oružje i dovedeno u ispravnost. Održavani su sastanci komandi i štabova, četne i bataljonske konferencije sa borcima, zatim sastanci partijskih i skojevskih organizacija na kojima se najviše govorilo o prelasku na mirnodopske uslove života i rada, stanovanju u kasarni i održavanju discipline. Počela je i vojna obuka prema planu koji je izradio štab brigade, a svakodnevno je održavana i politička nastava. Postepeno je oživljavala i kulturno-prosvjetna aktivnost. Svaki dan od 5, pa do 21 sat bio je ispunjen planskim radom. Ostale jedinice 1. proleterske divizije, tih i nekoliko narednih dana angažovanjem manjih dijelova vršile su čišćenje Zagrebačke gore od zaostalih grupa i pojedinaca razbijenih ustaško-domobrinskih jedinica.

U Zagrebu 13. maja održanje defile jedinica 1. i 2. armije JA i 10. zagrebačkog korpusa burno pozdravljenih od velikog broja razdraganih građana. U sastavu kombinovane brigade, obrazovane od jedinica 1. proleterske divizije, učestvovala je i 3. proleterski bataljon 13. proleterske brigade. Dva dana kasnije, 15. maja, pošto su jedinice Jugoslavenske armije prinudile na kapitulaciju ostatke okupatorskih i kvislinških snaga u sjevernim dijelovima zemlje, čime su završena ratna dejstva i na tlu Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata, održanje miting na nogometnom igralištu »Konkordije« na kome je učestvovala cijela brigada. Na mitingu govorilo se o završetku rata, velikom doprinosu brigade, pobjedi i nužnosti očuvanja izvojevanih tekovina u narodnooslobodilačkom ratu. Tim mitingom završen je i ratni put 13. proleterske brigade. U njenom stroju bilo je tada oko 1.500 boraca.

Opšti zaključak

Trinaesta proleterska brigada »Rade Končar« kao sastavni dio Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, odnosno Jugoslavenske armije, pripadala je njenom najelitnijem dijelu - proleterskim brigadama. Od ukupno 295 brigada formiranih u sastavu NOVJ samo 14 ih je u toku NOR-a dobilo naziv proleterska zato što su se posebno istakle borbenim i moralno-političkim kvalitetima. Bilo je to za njih, pa i za 13. proletersku, najveće priznanje i najveća počast. Za nju je naziv proleterska označavao klasno obilježje i revolucionarne ciljeve za koje se borila, što je bilo izraženo u spoljnim obilježjima: njena ratna zastava, koju je visoko nosila, bila je crvena sa petokrakom zvijezdom, srpom i čekićem, dok su borci proleterci - popularni Končarevci, imali na kapama takođe petokraku zvijezdu sa srpom i čekićem.

Njeni opšti zadaci, i zadaci svih proleterskih brigada u NOR-u, bili su određeni Statutom proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada, koje je propisao Vrhovni štab NOV i POJ. Prema tome Statutu proleterske NOU brigade bile su »vojne udarne formacije naroda Jugoslavije pod rukovodstvom Komunističke partije, čiji su borci iskovanani u redovima ... herojskih partizanskih odreda u procesu borbe protiv okupatora i njegovih domaćih slugu, za uspešnu borbu protiv nacionalnog porobljavanja i ekonomskog ugnjetavanja. Otuda je služba u ovim brigadama najveća čast za svakog pojedinog borca.«⁵⁸ Kao pokretne jedinice morale su uvijek biti spremne da dejstvuju gdje je potrebno. Takva je bila i 13. proleterska brigada.

Sve zadatke u toku NOR-a, često u veoma dramatičnim situacijama, brigada je izvršavala samoprijegorno, uporno i krajnje odgovorno, spremna i na najveće žrtve. Sama i u sastavu 1. proleterske divizije, često pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba i lično vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita, uspješno je izvršavala borbene i političke zadatke od velikog značaja za razvoj narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije, posebno u Žumberku, Pokuplju i Sr-

58 Zbornik, tom II, str. 134-137: Statut proleterskih narodnooslobodilačkih udarnih brigada.

biji. Dala je ogroman doprinos oslobodenju zemlje od okupatora i domaćih izdajnika. Bila je monolitna vojna jedinica s visokim borbenim i moralno-političkim kvalitetima, čvrstom i samosvjesnom disciplinom. Tome je doprinosilo i to što su njen starješinski i borački sastav pretežno činili članovi KPJ i SKOJ-a.

Zahvaljujući takvom sastavu, borbenim aktivnostima kroz koje su se borci i starješine kalili i sticali borbena iskustva, intenzivnom ideološko-političkom, kulturno-prosvjetnom i vaspitnom radu, brigada je postala kadrovska jedinica i svojevrsna škola. Ona je u toku i poslije rata dala znatan broj ljudi za popunu rukovodiocima drugih jedinica, političkih i antifašističkih organizacija, organa narodne vlasti, privrednih i drugih organizacija i ustanova. Pored većeg broja oficira visokih činova dala je i 16 generala, a to su: Ante Banina, Rade Bulat, Branko Kresojević, Bogdan Mamula, Ernest Mezga, Rade Milanović, Ivan Milčetić, Dragoljub Moravčić, Rudolf Musi, Dušan Pekić, Marko Rapo, Drago Šafarić, Dinko Šurkalo (admiral), Miloš Vučković, Danilo Žeželj i Milan Žeželj.

Borbama i političkim djelovanjem u raznim dijelovima zemlje dala je značajan doprinos upoznavanju i razvijanju povjerenja među našim narodima, stvaranju i učvršćenju bratstva i jedinstva naroda i narodnosti Jugoslavije. Naj snažniji izraz tog bratstva i jedinstva bila je brigada u čijim su se redovima borili pripadnici skoro svih naših naroda i narodnosti. Najviše boraca bilo je iz Hrvatske (Hrvata i Srba) - oko 4.300, zatim iz Srbije oko 3.000, iz Slovenije oko 600, iz Bosne i Hercegovine oko 360, iz Crne Gore oko 30, iz Makedonije oko 25, iz Vojvodine oko 60 i sa Kosova 8. U njoj se borilo i oko 250 stranih državljana, najviše Ruša, Kalmika i Gruzijanaca oko 80, zatim Talijana oko 60, Mađara 6, Holandana 6, Švedana 6, Švajcaraca 5, po neki Francuz, Poljak, Čeh, Grk i manji broj Bugara koji su samo kratko vrijeme ostali u brigadi. Ukupno u njenim redovima u toku NOR-a borilo se oko 9.000 boraca od toga preko 400 žena. Poginulo je oko 2.100, umrlo od bolesti i ratnih napora 29 i nestalo oko 300 boraca, što znači daje njen svaki četvrti pripadnik dao život za slobodu.

Ogromnu većinu boračkog sastava sačinjavala je omladina. Bili su to borci i starješine rođeni između 1919. i 1924. godine, dok je manji broj bio starijih i mlađih od tih godišta. Najstariji borac u brigadi bio je Stjepan Antak, rođen 1880. godine, a najmlađi Stanko Popović, rođen 1934. godine. Ne samo po nazivu već i po socijalnom porijeklu i pripadnosti boraca i starješina bila je proleterska. Naročito u početku većinu boraca i starješina sačinjavali su radnici i siromašni seljaci. Kasnije se taj odnos mijenjao u korist seljaka, dok je izvjestan broj pripadao službenicima, vojnim licima, đacima, studentima, intelektualcima i drugim socijalnim grupama. Svi su oni bili prožeti visokom političkom svješću o potrebi i nužnosti oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, bezgraničnom ljubavlju prema svom narodu i svojoj zemlji kao i mržnjom protiv svih njenih neprijatelja. Imali su ogromno povjerenje i bili bezgranično odani rukovodstvu narodnooslobodilačke borbe i revolucije - Komunističkoj partiji Jugoslavije i Vrhovnom štabu NOV i POJ s Josipom Brozom Titom na čelu.

Od boraca i starješina koji su se borili u njenim redovima veliki broj isticao se ličnom hrabrošću i samoprijegornim izvršavanjem svih borbenih zadataka, pohvaljivan je od strane viših štabova i odlikovan ratnim odlikovanjima. Za ispoljeno junaštvo i značajne zasluge u ratu Ordenom narodnog heroja odlikovano je 13 boraca, i to: Marijan Badel, Ante Banina, Rade Bulat, Ivan Denac, Vojislav Ivetić, Bogdan Mamula, Milan Mraović Simić, Dušan Pekić, Ilija Popović, Dinko Šurkalo, Simo Vučinić, Miloš Vučković i Milan Žeželj.

Pored pojedinaca, za osvjedočeni doprinos u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji brigada je, pored Ordena narodnog oslobođenja i Ordena partizanske zvijezde prvog reda, koje je dobila u toku rata, poslije oslobođenja odlikovana Ordenom bratstva i jedinstva prvog reda i Ordenom narodnog heroja. Preživjeli borci 13. proleterske su, s razlogom, ponosni na ta priznanja i na blistavi borbeni put brigade.